

Bosna i Hercegovina

BRČKO DISTRIKT
Bosne i Hercegovine
VLADA BRČKO DISTRIKTA

Odjeljenje/Odjel za javni registar

www.bdccentral.net
javniregistar@bdccentral.net

Босна и Херцеговина

БРЧКО ДИСТРИКТ
Босне и Херцеговине
ВЛАДА БРЧКО ДИСТРИКТА

Одјељење за јавни регистар

Bulevar Mira 1. 76100 Brčko distrikt BiH, Telefon: 049/240-809. Faks: 049/240-605.
Bulevar Mira 1. 76100 Брчко дистрикт БиХ, Телефон: 049/240-809. Факс: 049/240-605.

BRČKO

U MAĐARSKIM ARHIVIMA

(1422. – 1937.)

Ćazim SULJEVIĆ
Tamara VIJOGLAVIN MANČIĆ

Katalog izložbe

BRČKO
U MAĐARSKIM ARHIVIMA
(1422. – 1937.)

Brčka

Brčko distrikt Bosne i Hercegovine, 2025.

KATALOG IZLOŽBE *BRČKO U MAĐARSKIM ARHIVIMA*
(1422. - 1937.)

Izdavač:

Odjel za javni registar Vlade Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Služba za arhiv Brčko distrikta Bosne i Hercegovine

Za izdavača:

Renata Lukić, dipl. pravnik, šef Odjela za javni registar

Autori izložbe i kataloga:

Ćazim SULJEVIĆ, dipl. politikolog

Tamara VIJOG LAVIN MANČIĆ, prof. povijesti

Suradnik na pripremi izložbe i kataloga:

Šarolta KARTAG MILADINOV, master povjesničar

Adela BURIĆ, dipl. pravnik

Lektor kataloga izložbe:

Marija BUCONJIĆ, prof. engleskog jezika i književnosti i hrvatskog jezika i književnosti

Lektori izložbe:

Marija BUCONJIĆ, prof. engleskog jezika i književnosti i hrvatskog jezika i književnosti

Ivana TORLAKOVIĆ, prof. srpskog jezika i književnosti

mr.sc. Amela SELIMOVIĆ, magistar humanističkih nauka

Prijevod kataloga izložbe na engleski jezik:

Mirela GLIBANOVIĆ, prof. engleskog jezika

Tisak: Dobra knjiga d.o.o. Sarajevo, Bosna i Hercegovina

Naklada: 400

ISBN 978-9958-860-99-7

Sadržaj:

Predgovor : Čazim SULJEVIĆ, dipl. politikolog	1
Brčko i okolica krajem kasnog srednjeg i početkom ranog novog vijeka: Prof. dr. Emir O. FILIPOVIĆ, Sveučilište u Sarajevu	3
Povijest Brčkog viđena kroz mađarsku arhivsku građu: Šarolta KARTAG MILADINOV, master povjesničar, viši arhivist.....	17
U očima mađarskog vojnika, 1878.: Tamara VIJOGLAVIN MANČIĆ, prof. povijesti, viši arhivist	24
Popis dokumenata po panoima izložbe <i>Brčko u mađarskim arhivima (1422. - 1937.)</i>	37

Predgovor : Čazim SULJEVIĆ, dipl. politikolog

Izložba *Brčko u mađarskim arhivima (1422. – 1937.)*

Priprema i predstavljanje izložbe *Brčko u mađarskim arhivima (1422. – 1937.)* pravi je primjer uspješne međuarhivske suradnje uz korištenje suvremenih digitalnih tehnologija u istraživanju, obradi i pripremi ove izložbe i pripadajućeg kataloga. Istraživanje, stručna obrada i priprema izložbe i kataloga obavljani su, najvećim dijelom, virtualnom komunikacijom i razmjenom. Prvi fizički susret većine suradnika i predstavnika institucija očekuje nas na otvaranju izložbe.

Inicijacija za prve konkretne korake i aktivnosti bila je informacija Đure Tankosića, politologa i istraživača iz Brčkog, da se u Mađarskom nacionalnom arhivu u Budimpešti čuva Povelja ugarskog kralja Žigmunda iz 1422. godine u kojoj se spominje Brčko, tada pod nazivom Barkazaad (*mađ.* ušće Brke). Potpisivanje Protokola o suradnji s Arhivom Vojvodine u Novom Sadu (2021.), za što je posebno zaslužna kolegica Tamara Vijoglavin Mančić, omogućilo je institucionalnu i stručnu podršku u pronalasku i prevođenju najstarijeg pisanog dokumenta u kojem se spominje Brčko. U godini u kojoj se navršilo 600 godina od nastanka Povelje, na 22. obljetnicu Brčko distrikta Bosne i Hercegovine, ravnatelj Arhiva Vojvodine uručio je kopiju Povelje gradonačelniku Esedu Kadriću. Zahvalnost za ovu važnu i simboličnu aktivnost dugujemo ravnatelju Arhiva Vojvodine Nebojši Kuzmanoviću te suradnicama Sanji Demirović, Ljiljani Dožić i Šarolti Kartag Miladinov.

Nakon uručivanja kopije Povelje iz 1422. godine, nastavili smo tražiti puteve suradnje u istraživanju i pronalasku drugih arhivskih dokumenata u arhivima Mađarske u kojima se spominje Brčko i Bosna i Hercegovina. Potpisivanje Memoranduma o suradnji s Gradskim arhivom Budimpešte (2023.) te posebna ljubaznost i susretljivost kolegice Šarolte Kartag Miladinov iz Arhiva Vojvodine bile su pretpostavke za dobar početak opsežnog i neizvjesnog posla. Kolegica Kartag Miladinov pristupila je istraživanju vodiča za fondove i zbirke mađarskih arhiva, drugih naučno-informativnih sredstava, portala *Hungaricana* te nekoliko kulturnih ustanova. Rezultat, mjeren brojem pronađenih dokumenata, nije ispunio očekivanja istraživača, što je uglavnom i nemoguće imajući na umu neutaživu želju arhivista-istraživača. Pronađenu arhivsku građu i dokumente prevela je kolegica Kartag Miladinov te ih dostavila elektroničkom razmjenom i napisala prigodan pregledan tekst za katalog. U završnoj fazi istraživanja pronašli smo iznimno vrijedne karte iz razdoblja 16. – 18. stoljeća koje su sastavni dio Mallove zbirke karata, a čuvaju se u Moravskoj knjižnici u Brnu (Češka Republika). U elektroničkoj komunikaciji s predstavnicima spomenute knjižnice dogovorena je suradnja i ustupljene su digitalne kopije karata (bez nadoknade) uz uvjet da se potpiše Ugovor o licenci, kojim se definira način korištenja preuzetih karata. Ugovor o licenci potpisan je nakon kratke razmjene elektroničkom poštom što svjedoči o otvorenosti i profesionalizmu kolegica i kolega u Moravskoj knjižnici u Brnu. Autorski tim koji je radio na pregledu i stručnoj ocjeni pronađene arhivske građe procijenio je da postoji dovoljna osnova za pripremu ove izložbe i prateće publikacije.

U najkraćem, izložbu čine dokumenti (Povelja i Isprava) iz petnaestog stoljeća koji svjedoče o važnoj ulozi Brčkog u kontroli riječnog prijelaza i njegovoj važnosti za širi prostor ovog dijela Bosne u 15. i 16. stoljeću. Među kartama iz 16. - 18. stoljeća je i karta iz 1718. godine nastala nakon završetka Habsburško-osmanskog rata (1716. – 1718.) i potpisivanja Požarevačkog mira. Sporazumom su potvrđena prava Habsburške Monarhije na dijelove sjeverne Bosne. Na karti su, isprekidanom linijom, određene granice dogovorene sporazumom kojima je granica u predjelu Brčkog utvrđena na principu sat ili pola sata jahanja od rijeke Save ka unutrašnjosti. Dokumenti i novinski tekstovi iz 19. stoljeća, za vrijeme vojnog pohoda i okupacije Bosne i Hercegovine, svjedoče o žestokom i organiziranom otporu okupaciji Brčkog. U opisima i opažanjima sudionika, kao izraz „moći da se pripovijeda o drugima“, dominiraju kolonijalni pogled na „drugog“ s figurama povijesnog poslanja ili misije u okvirima već viđenih fenomena balkanizma i orijentalizma, dok oni o kojima se govori šute iz različitih razloga.

Pronađeni i predstavljeni dokumenti svjedoče o dugim i dubokim povijesnim vezama Brčkog i Bosne i Hercegovine s Kraljevinom Ugarskom i Austro-Ugarskom Monarhijom i na izravan način svjedoče o Brčkom kao o posebnom prostoru ugarske interesne sfere unutar Dvojne Monarhije. Ključni infrastrukturni projekti, kao što su pruga Gunja-Vinkovci-Brčko i most na Savi financirani su kreditima Mađarske trgovačke banke. Za bolje razumijevanje pronađenih i predstavljenih dokumenata, iz razdoblja okupacije i austrougarske uprave Bosnom, pobrinule su se kolegice Šarolta Kartag Miladinov i Tamara Vijoglavin Mančić, arhivistica brčanskog arhiva, preglednim radovima napisanim za katalog izložbe. Poseban doprinos za ovu izložbu dao je sveučilišni profesor iz Sarajeva Emir O. Filipović koji je za katalog pripremio tekst *Brčko i okolica krajem kasnog srednjeg i početkom ranog novog vijeka*. Profesor Filipović ukazuje na nedostatke relevantnih istraživanja i pisanih izvora o Brčkom i okolici u predmodernoj povijesti te nudi vrlo zanimljive informacije o Brčkom kao dijelu Kraljevine Ugarske u 15. i 16. stoljeću.

Korištenje digitalnih tehnologija u arhivskoj djelatnosti otvara mogućnosti jednostavnije i bolje suradnje arhiva u korištenju, razmjeni i predstavljanju arhivskih izvora i općenito novim načinom organizacije i rada arhiva. Time se na najbolji način ostvaruje misija arhiva kao temeljne institucije kulture, a to je pojednostavljen i slobodan pristup arhivskim dokumentima za sve istraživače i građane kao nezamjenjivom resursu za pisanje povijesti država i nacija i izvoru informacija za svaku demokratsku vlast i odgovornog pojedinca.

Uvjeren sam da izložba i prateći katalog predstavljaju vrijedan doprinos istraživanju i dokumentiranju povijesti Brčkog i Bosne i Hercegovine.

Brčko i okolica krajem kasnog srednjeg i početkom ranog novog vijeka: Prof. dr. Emir O. FILIPOVIĆ, Sveučilište u Sarajevu

O predmodernoj prošlosti prostora na kojem se danas nalazi grad Brčko nije mnogo pisano u postojećoj stručnoj i publicističkoj literaturi. Uglavnom je razlog tome bila slaba arheološka istraženost tog kraja kao i nedostatak pisanih izvora na temelju kojih bi se moglo nešto pouzdanije, konkretnije i šire napisati o starijoj povijesti naselja i njegove okolice. Međutim, to nije sprječavalo pojedine autore da ipak pokušaju dostupne podatke povezati u neku smisleniju cjelinu.¹ Većina njihovih prikaza počinjala je konačnom uspostavom vlasti Rimskog Carstva na širem prostoru zaleđa Jadranskog mora krajem prvog desetljeća nove ere kada je od osvojenih oblasti isprva obrazovana provincija Ilirik, koja je nedugo potom u administrativnom smislu dalje podijeljena na dva dijela: Panoniju na sjeveru čija se granica s Dalmacijom, susjednom provincijom na jugu, nalazila negdje južno od rijeke Save. Imperijalne vlasti su u relativno kratkom vremenu uspjele izgraditi razvijenu komunikacijsku mrežu koja je omogućavala društvenim elitama da prirodne i ljudske resurse iz provincije što brže i lakše usmjere prema Rimu.² Tako su veće urbane sredine bile međusobno povezane kvalitetnim cestama pa je u nauci jedno vrijeme čak postojala pretpostavka da je stari rimski put prikazan na srednjovjekovnoj karti poznatoj kao *Tabula Peutingeriana*, išao desnom obalom rijeke Save, te da se čuvena postaja *Ad Basante* mogla nalaziti tamo gdje se Bosna ulijeva u Savu, tj. na mjestu današnjeg Bosanskog Šamca. Prema tom mišljenju trebalo je onda i susjednu stanicu prema zapadu, ubilježenu na karti pod imenom *Saldis*, ubicirati na prostoru sadašnjeg Brčkog. No, temeljitiji uvid u to pitanje sredinom 20. stoljeća nije rezultirao pronalaskom ostataka te ceste, kao ni drugih značajnijih tragova antičke, odnosno rimske kulture u tim predjelima, pa je tom prilikom zaključeno da je cijeli prostor u antičkom vremenu bio slabo nastanjen te da nekadašnji *Saldis* „svakako nisu Brčko”.³

No, s obzirom na poznatu okolnost da se tok rijeke Save vremenom mijenjao što je neminovno dovelo do erozije zemljišta i uništavanja arheološkog materijala i da je još ranijim iskopavanjima utvrđeno postojanje prapovijesnih lokaliteta iz neolita i brončanog doba na ovom prostoru, a da su naknadna istraživanja potvrdila postojanje i antičkih nalazišta, ideja o identičnosti naselja *Saldis* i današnjeg Brčkog još uvijek nije potpuno napuštena.⁴ Neovisno o

¹ Usp. šture podatke s kojima je o povijesti Brčkog sredinom 20. stoljeća raspolagao Hamdija Kreševljaković, *Stari bosanski gradovi, Naše starine* 1 (1953.), 40. Nešto više informacija o predmodernoj povijesti Brčkog i okolice nudi Pavo Živković, „Pregled historije Brčkog i okoline od najstarijih vremena do austrougarske okupacije“, u: *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB*, ur. Samija Rizvanović (Tuzla, 1985.), str. 11-54.; isti, „Pregled historije Brčkog i okoline od najstarijih vremena do 1918. godine“, u: *Studije iz povijesti Bosanske Posavine, Usore i Soli* (Osijek, 2000.), 100-184. Nešto kompletniji i pouzdaniji pristup povijesti Brčkog i okolnih krajeva u kasnom srednjem vijeku i ranom novom vijeku donosi Jelena Mrgić, *Severna Bosna: 13-16. vek* (Beograd, 2008.), passim.

² Esad Pašalić, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, 1960.); Ivo Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji* (Sarajevo, 1974.).

³ Dimitrije Sergejevski, „Ad Basante“, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine n.s. Arheologija* 13 (1958.), 262-263.

⁴ Marko Babić, „Ad Basante – Saldis na antičkoj cesti Siscia – Sirmium“, *Histria antiqua* 18 (2009.), 211-222. Usp. Stanko Andrić, „Bosut u starom vijeku“, u: *Rijeka Bosut i Pobosučje u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Vinkovicima 16. listopada 2014.*, ur. Anica Bilić (Zagreb – Vinkovci, 2018.), 13-46.

tome, i neki drugi slučajni arheološki nalazi upućuju na to da je širi prostor na kojem se danas nalazi grad Brčko mogao biti kontinuirano naseljen još od antičkih vremena. Na takav zaključak prvenstveno navode sporadično otkrivene ostave novca iz razdoblja Rimskog Carstva, kao što su one u Tolisi i Boku, sjeverozapadno od Brčkog. Tu je, zapravo, najviše riječ o kovanicama iz carskog vremena koje se mogu datirati u širokom rasponu od 1. do 4. stoljeća nove ere. Ovi nalazi ukazuju na čvrstu povezanost cijelog tog kraja s političkim, ekonomskim i društvenim kretanjima na širem prostoru Rimske države, čiji se teritorij u vrijeme svog najvećeg proširenja prostirao od Hadrijanovog zida u Britaniji na sjeveru, do saharske pustinje u Africi na jugu, te od obala Atlantskog oceana na zapadu pa sve do Perzijskog zaljeva na istoku. U tom smislu, možda su posebno značajni nalazi iz Oštre Luke, nedaleko od Brčkog, u obliku dvaju (jednako) velikih ostava srebrnog novca među kojima je najranije primjerke kovao car Septimije Sever (vl. 193. – 211.) a najmlađe Galijen (vl. 253. – 268.). Pošto su ove novčane dragocjenosti bile pronađene u zakopanim zemljanim vrčevima, pretpostavlja se da su svojedobno sakrivene zbog opasnosti koje su među lokalnim stanovništvom izazvale vijesti o prvim prekodunavskim provalama Gota u drugoj polovici 3. stoljeća.⁵ Iz istog su razloga važni i arheološki nalazi iz rimskog razdoblja u obližnjim Vidovicama gdje je, između ostalog, pronađen srebrni novac koji se pripisuje carevima Numerijanu (vl. 283. – 284.) i Konstantinu II. (vl. 337. – 340.).⁶ Ovi novčići svjedoče da je prostor Brčkog i nakon prvih proboja Gota rimskog limesa na Dunavu ostao snažno integriran u ostatak imperije s kojom je dijelio zajedničku sudbinu.

Zbog svog položaja i prirodnih karakteristika, panonski su predjeli još od druge polovice 4. stoljeća bili izloženi čestim napadima germanskih naroda sa sjevera koji su u relativno kratkom vremenu uspjeli temeljito potkopati pa i konačno srušiti političku vlast rimskih careva na tom prostoru. Time je otvoreno sasvim novo poglavlje u povijesti Posavine, no arheološka istraživanja do sada nisu uspjela potvrditi postojanje značajnijih naselja iz vremena seobe naroda na prostoru Brčkog. Unatoč tome, neki su ranosrednjovjekovni ostatci pronađeni u obližnjem donjem toku rijeke Tinje,⁷ no više od toga dosta je teško reći.

Također je teško prepoznati svu slojevitost i složenost događaja i procesa koji su uslijedili tijekom narednih stoljeća kada je širi prostor Balkana postao poprište žestokih borbi za prevlast između raznih naroda i političkih faktora, poput Ostrogota, Bizantskog carstva, Langobarda, Gepida, Avara, Slavena, a potom i Mađara koji su se u drugoj polovici 9. stoljeća počeli naseljavati u Panonsku nizinu gdje su do 1001. godine uspostavili moćno Ugarsko kraljevstvo pod vodstvom vladara iz dinastije Árpád. Međutim, čini se da su predjeli na kojima će se kasnije pod tim imenom pojaviti Brčko i inače gravitirali prema sjeveru prije nego prema jugu, pa iako su materijalni i pisani izvori iz ovog vremena veoma oskudni, može se pretpostaviti da je taj kraj tada upravno, politički i vojno stajao pod izravnom ugarskom vlašću. Na tom je području do sredine 13. stoljeća obrazovana prepoznatljiva administrativna jedinica Kraljevstva Slavonije kojom je gospodario slavonski herceg, obično član vladarske

⁵ Karlo Patsch, „Nahogjaji novaca”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 14 (1902.), 425-437.; Ivan Mirnik, *Coin Hoards in Yugoslavia* (Oxford, 1981), 67.

⁶ Marko Babić, „Istraživanje ostataka antičkog naselja u Vidovicama”, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 13 (1980.), 123-134.

⁷ Irma Čremošnik, „Die ältesten Ansiedlungen und Kultur der Slawen in Bosnien und der Herzegowina im Lichte der Untersuchungen in Mušići und Batkovići”, *Balkanoslavica* 1 (1972), 59-64.

dinastije i mlađi rođak ugarskog kralja, a njoj su povremeno pripadale i slavenske oblasti južno od Save, tj. Donji Kraji, Soli i Usora.

Do tada je još južnije od tih predjela već stasala Bosanska banovina, i sama pod snažnim političkim i društvenim utjecajem Ugarskog kraljevstva, s tendencijom postupnog slabljenja tih veza i širenja vlastitih granica prema rijeci Savi, no to je bio spor i dugotrajan proces uvjetovan prije svega objektivnim političkim okolnostima, ali i snagom i voljom ugarskih vladara. O ovome kao da posredno govore i neki slučajni arheološki nalazi iz kasnijeg vremena. Naime, sredinom 20. stoljeća oranjem zemlje na državnom je dobru „*Posavina*” kod Brčkog pronađen lončić pun starog srebrnog novca, ukupne težine preko jednog i pol kilograma.⁸ Ta značajna ostava sastojala se od novčića ugarskih kraljeva iz dinastije napuljskih Anžuvina čiju je vladavinu obilježio opći uspon domaće ekonomije, poljoprivrede, trgovine, rudarstva i gradskog života na cijelom teritoriju Ugarskog kraljevstva. U ćupovima su svega dva primjerka sačuvanog novca pripadala kralju Karlu Robertu (vl. 1301. – 1342.), vladaru koji je u Ugarsku došao iz Napulja te uveo mnoge inovacije u državnu upravu s osjetnim talijanskim utjecajem. Naime, jedna varijanta njegovog zlatnog novca bila je izravno modelirana po uzoru na firentinske zlatnike te je na sebi imala prikaz stiliziranog cvijeta ljiljana, simbola grada Firence. Po tome je taj zlatnik bio prozvan *florenus*, odnosno *florin*, u značenju cvijet, što je i etimološka osnova za naziv moderne mađarske valute *forint*. Primjerci njegovih kovanica pronađeni u Brčkom bili su izrađeni od srebra. Na njihovom aversu nalazilo se poprsje okrunjenog vladara koji u desnoj ruci drži žezlo, a u lijevoj globus s kružnim natpisom: „REGIS KAROLI”. Na reversu je predstavljen ugarski kraljevski grb dinastije Anžuvina podijeljen okomito na dva polja od kojih je jedno popunjeno poprečnim gredama a drugo ljiljanima, s kružnim natpisom: „+ M[ONETA] REGIS HVNGARIE”.⁹ Ostatak novca pripadao je Karlovom sinu, kralju Ludoviku Velikom (vl. 1342. – 1382.) koji je bio oženjen Elizabetom, kćerkom bosanskog bana Stjepana II. (vl. 1322. – 1353.) iz vladarskog roda Kotromanića koji je svoju vlast upravo tada, uz blagoslov ugarskih kraljeva, uspio proširiti i na prostore Usore, sve do južnih obala rijeke Save.¹⁰ Na svega dva pronađena novčića kralja Ludovika u Brčkom na licu je prikazan već opisani grb ugarskih Anžuvina oko kojeg teče natpis: „MONETA LODOVICI”. Na naličju se nalazi jednostavno oblikovana kraljevska kruna s natpisom: „+ REGIS HUNGARIE”.¹¹ Ostatak pronađenih kovanica činio je novac ovog vladara na čijem je aversu sačuvan prikaz maurske, odnosno crnačke glave, okrenute u desnu stranu sa svezanom trakom na čelu, oko koje teče natpis: „+ MONETA LODOVICI”, dok je na reversu prikazan ugarski dvostruki križ, koji ponekad izvire iz kraljevske krune, s natpisom: „REGIS HUNGARIE”.¹²

⁸ Jozo Petrović, „Numizmatički izvještaji – V; Dinarići iz Brčkog”, *Glasnik Zemaljskog muzeja n.s. Arheologija* 13 (1958.), 241-242; Isti, „Numizmatički izvještaji – VI; O nalazu ugarskih denarića u Brčkom II dio”, *Glasnik Zemaljskog muzeja n.s. Arheologija* 17 (1962.), 177-190.; Mirnik, *Coin Hoards in Yugoslavia* (Oxford, 1981), 105; Gojko Kraljević, „Brčko”, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom II. (Sarajevo, 1988.), 89.

⁹ László Réthy, *Corpus nummorum Hungariae – Magyar egyetemes éremtár*, 2. kötet – Vegyesházi királyok kora (Budapest, 1907), t. 2, no. 18.

¹⁰ Pavao Anđelić, „O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku”, *Prilozi* 13 (1977.), 17-45.; Miloš Blagojević, „Severna granica bosanske države u XIV veku”, u: *Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena*, ur. Slavenko Terzić (Beograd, 1995.), 59-76.

¹¹ Réthy, *Corpus nummorum Hungariae – Magyar egyetemes éremtár*, 14, t. 4, no. 82.

¹² Réthy, *Corpus nummorum Hungariae – Magyar egyetemes éremtár*, 14, t. 5, no. 89 AB.

Crnačka glava na reversu ovih kovanica svakako je označavala obiteljski znamen izvjernog majstora zvanog Saraceno koji je, kako se zna na temelju sačuvanih povijesnih dokumenata, za Ludovikove vladavine uzimao u najam komore soli i poreze u Ugarskoj i Erdelju, te koji je jedno vrijeme pod svojom upravom držao kraljevsku kovnicu novca. U historiografiji se dugo vremena vjerovalo da je on bio potomak muslimanskih trgovaca i bankara koji se javljaju u ranijim izvorima iz vremena dinastije Árpád.¹³ No, riječ je o Jakovu Saracenu (lat. *Jacobus Saracenus*; mađ. *Szerecsen Jakab*), Talijanu iz Padove koji se kao ljekarnik doselio u Ugarsku i tijekom druge polovice 14. stoljeća živio u Budimu.¹⁴ Kasnije je bio komornik Pečuha i Srijema, a od 1362. povjeren mu je monopol na prihode od kovanja novca u cijelom Ugarskom kraljevstvu. Od kralja je za stečene zasluge dobio jadranske otoke Cres i Osor (tj. Lošinj) koji su poslije Jakovljeve smrti prešli u posjed njegovog brata Ivana, kraljevog komornika.¹⁵

Smatra se da ovom istom, kasnosrednjovjekovnom razdoblju, pripadaju i kameni nadgrobni spomenici pronađeni na nekoliko lokaliteta u selima oko Brčkog. Od njih vrijedi izdvojiti one u Bijeljoj, Skakavi i Štrepcima.¹⁶ Međutim, ti su nalazi relativno malobrojni i kamen od kojeg su izrađeni slabije je kvalitete pa su ovi nadgrobni spomenici još u drugoj polovici 20. stoljeća bili dosta oštećeni tako da se na njima ni tada nisu najjasnije mogli raspoznati neki značajniji ukrasi ili natpisi.

U svemu se ranije izloženom na neki način ogledaju i dosezi očuvanih materijalnih ostataka pri pokušaju detaljnije i pouzdanije rekonstrukcije političkih događaja iz prošlosti, naročito ako na njima nisu zapisani neki tekstualni sadržaji koji bi mogli ponuditi koju informaciju više. Zato se tek na temelju arhivskih dokumenata može bolje upoznati povijest nekog kraja, pa se često i najstariji pouzdani pisani spomen nekog mjesta uzima kao datum od kojeg se može pratiti njegova zabilježena povijest.

S obzirom na već istaknutu okolnost da je prostor Brčkog i ranije bio pod utjecajem ugarskih i slavonskih političkih elita, ne bi trebalo biti neobično što je i prvi poznati njegov spomen sačuvan upravo u jednoj ispravi koja se odnosi na Ugarsko kraljevstvo i slavonsko plemstvo. Naime, u Mađarskom nacionalnom arhivu u Budimpešti, u zbirci diplomatskih dokumenata, čuva se jedna isprava kralja Žigmunda Luksemburškog (vl. 1387. – 1437.) iz 1422. godine, objavljena i napisana u Tati na blagdan sv. Petra i Pavla, odnosno 29. lipnja. Njome je kralj izjavio kako je Ivanu Gorjanskom i njegovoj supruzi Hedvigi dopustio da mu vrate utvrdu Tállya i posjed Tokay sa zamkom Tarcál u sjevernoj Ugarskoj, sa svim pratećim prihodima, koje im je on svojedobno darovao na ime miraza kada su sklapali brak, i to kao poklon u vrijednosti od 12.000 florina čistog zlata dobre težine, tj. po 6.000 florina svakom supružniku. Pošto su njih dvoje vratili te posjede, kralj im je stoga umjesto novca, na

¹³ Réthy, *Corpus nummorum Hungariae – Magyar egyetemes éremtár*, 12.

¹⁴ N. Tahin Emma, "Orvosok a Zsigmond-kori Magyarország városaiban", u: *Studia professoris-professor studiorum Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*, ur. Tibor Almási, István Draskóczy, Éva Jancsó (Budapest, 2005), 356.

¹⁵ "[...] Ciuitates et insulas Chersj et Absarj partium Regni nostri Dalmatie, que fuerunt quondam Magistri Sarraceni de Padua sine legitimis liberis decedentis, et successione Johannis de Padua fratris sui [...]" (11. srpnja 1393.), Gusztáv Wenzel, *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*, vol. 3 (Budapest, 1876), 739. Usp. Elemér Mályusz, "Az izmaelita pénzverőjegyek kérdéséhez", *Budapest régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve* 18 (1958), 305.

¹⁶ Šefik Bešlić, *Stećci: Kataloško-topografski pregled* (Sarajevo, 1971.), 191.

neodređeni rok, dao utvrdu (*castrum*) zvanu Srebrenik (*Zrebernek*) u „svom kraljevstvu Bosne”, zajedno s kaštelima (*castellis*) Grabovac (*Grabowch*) i Brčko (*Barkazaad*), te pripadajućim posjedima Slano (*Zlano*), Međurečje (*Megerechye*), Repeš (*Repes*) i Večeriska (*Wecherizka*), uz sva ostala sela, planine, doline, šume, brda, livade, vode i potoke Save (*Zawe*), Kopinje (*Copinye?*), Tolise (*Toliza*), i druge ribnjake, te Posavlje (*Pozawye*), kao i prateće dohotke koji su pripadali nabrojanim posjedima. To je imanje s utverdama i kaštelima, zapravo, dodijeljeno supružnicima kao neka vrsta zaloga sve dok ih kralj ili njegovi nasljednici ne bi otkupili od Ivana Gorjanskog ili njegove supruge za ukupnu sumu od 12.000 zlatnih florina.

Povelja kralja Žigmunda Luksemburškog iz 1422. godine¹⁷

Povelja je pisana lijepom tamnom tintom na glatkoj pergameni, odnosno štavljenoj životinjskoj koži, te je potvrđena, nažalost sada već slomljenim, visećim pečatom koji je Žigmund koristio kao kralja Ugarske, s obzirom na to da je u isto vrijeme također bio kralj Češke te car Svetog Rimskog Carstva.¹⁸

¹⁷ MNL DL 11225.

¹⁸ “[...] castrum nostrum Zrebernek vocatum in Regno nostro Bozne habitum simulcum castellis Grabowch et Barkazaad ac pertinenciis Zlano, Megerechye, Repes et Wecherizka vocatis necnon aliis omnibus possessionibus, villis, montibus, vallibus, silvis, collibus, planitiebus, aquis et earum decursibus tam Zawe, Copinye (?), Toliza, quam omnibus aliis piscinis etiam piscaturis et generaliter quibusvis utilitatibus fructuositatibus tam Pozawye [...]” (29. lipnja 1422.), Magyar Nemzeti Levéltár (dalje: MNL), *Diplomatikai Levéltár* (dalje: DL), 11225; Iván Borsa – Norbert C. Tóth, *Zsigmondkori oklevéltár IX. (1422)* (Budapest, 2004), no. 734. Usp. Pál Engel, „Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1998.), 71.

Iz ovog dokumenta, među nabrojanim mjestima nije teško izdvojiti lokalitet spomenut pod imenom „Barkazaad”, što na mađarskom jeziku doslovno znači „ušće Brke”, te se sa stanovitom sigurnošću može zaključiti da se spomenuto utvrđenje moralo nalaziti na prostoru grada Brčko, gdje se i danas rijeka Brka ulijeva u Savu, te da je imalo prilično važnu ulogu u kontroli riječnih prijelaza kao i okolnog prostora uopće.¹⁹ Čovjek kojem je tom prilikom bio dodijeljen Srebrenik, a uz njega i pripadajuće Brčko, bio je Ivan iz čuvenog slavonskog velikaškog roda koji na povijesnu scenu stupa još u drugoj polovici 13. stoljeća, pod plemenskim imenom *Drusma*. Kralj Bela IV. (vl. 1235. – 1270.) darovao je članovima tog plemena zemljišni posjed Gorjane nedaleko od Đakova u Slavoniji pa se oni od tada redovno služe prezimenom izvedenim iz imena tog posjeda – *Gorjanski*, odnosno *Gara* u latinskom ili *Garai* u mađarskom obliku.²⁰ Članovi ovog roda brzo su se uspinjali na društvenoj ljestvici Ugarskog kraljevstva pa su ponijeli i čast mačvanskog bana, što je postala gotovo nasljedna titula u njihovoj obitelji do sredine 15. stoljeća. Ivan je inače bio sin Nikole, slavnog palatina Ugarskog kraljevstva, koji je imao značajnu ulogu u državi poslije smrti kralja Ludovika (u. 1382.) pa je čak 1385. godine u ime kraljeve udovice Elizabete dolazio u Sutjesku i pregovarao s kraljem Tvrtkom (vl. 1353. – 1377. – 1391.) oko uspostavljanja bosanske vlasti nad primorskim gradom Kotorom. Nikolu je na poziciji palatina naslijedio njegov najstariji sin istoga imena, koji je u različitim razdobljima bio ban Mačve, Usore, Soli, Slavonije, Hrvatske i Dalmacije, te je preko trideset godina bio jedan od najmoćnijih i najutjecajnijih velikaša u državi, dok je Nikolin mlađi sin Ivan jedno vrijeme bio temeški, a potom i požeški župan, te je od 1412. do 1417. godine nosio titulu usorskog vojvode. Zbog činjenice da su Ivanovi matični posjedi bili locirani u Slavoniji, sudjelovao je kao istaknuti vojnik i borac u mnogim ratovima krajem 14. i početkom 15. stoljeća. U svojoj bogatoj vojnoj i političkoj karijeri često se sukobljavao s bosanskim velikašima, pa je čak poslije bitke u Lašvi 1415. godine nekoliko mjeseci proveo i u zarobljeništvu velikog vojvode bosanskog i hercega splitskog Hrvoja Vukčića iz donjokrajskog roda Hrvatinića.²¹ Uz posredovanje Žigmundove supruge Barbare Celjske, sklopio je 1410. godine brak s Hedvigom, kćeri mazovječkog kneza Ziemowita IV. (u. 1426.), člana pobočne linije poljske vladarske dinastije Piast.²² U tom je braku rođena i kći Doroteja, buduća supruga bosanskog kralja Tvrtka II. Tvrtkovića (vl. 1420. – 1443.). Naime, u sklopu približavanja Ugarskoj, motiviranog prvenstveno željom da rastereti rastući osmanski pritisak na svoju zemlju, bosanski kralj je kao izraz opredijeljenosti za novi vanjskopolitički smjer želio za suprugu uzeti ženu visokog roda iz reda ugarskog plemstva. Vjerojatno je posredovanjem kralja Žigmunda izbor pao na mladu Doroteju, iz roda

¹⁹ Nije još uvijek jasno može li se ovaj kaštel i na koji način poistovijetiti s kaštelom „Bunchazad” spomenutim u jednom dokumentu iz 1400. godine kao utvrđenje koje je u tom trenutku bilo popravljano po naredbi Nikole Gorjanskog. (16. travnja 1400.), MNL DL 8547; Elemér Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár II/2* (Budapest 1956), no. 207.

²⁰ O lokalitetu Gorjana, vidi: Krešimir Regan, “Gorjani – Srednjovjekovno sjelo plemićke obitelji Gorjanski”, *Scrinia Slavonica* 6 (2006.), 127-159.

²¹ O Gorjanskima: Mór Wertner, “A Garaiak”, *Századok* 31 (1897), 903-938, o Ivanu Gorjanskom naročito: 916-919. Vidi također: Stanko Andrić, „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti”, *Zbornik Muzeja đakovštine* 12 (2015.), 7-40.

²² (3. siječnja 1410.), Nagy Imre, *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo*, vol. 6 (Budapest 1894), 38; Daniela Dvořáková, *Barbara of Cilli (1392-1451): A Hungarian, Holy Roman, and Bohemian Queen* (Leiden – Boston, 2021), 49-50.

Gorjanskih, jedne od najmoćnijih velikaških obitelji Ugarskog kraljevstva, a brak je sklopljen 1428. godine. Svi dostupni podatci upućuju na to da su Tvrtko II. i Doroteja živjeli skladnim brakom iako nisu imali potomstva koje ih je nadživjelo. Štoviše, pretpostavlja se da je slavonska plemkinja bila zaslužna za dovođenje suvremenih kulturnih ukusa u dvorsku sredinu na Bobovcu pa joj se pripisuje velik umjetnički utjecaj na izgled kraljevske palače.²³

U literaturi se ranije isticalo da je njezin otac Ivan Gorjanski ili zakupio spomenute utvrde ili pak dao svoje ranije posjede u zalog, ali se u ovom slučaju ipak radi o svojevrsnoj kompenzaciji kojom se slavonski velikaš imao odreći svojih imanja u sjevernoj Ugarskoj u zamjenu za Srebrenik i druge dvorce u Usori koje mu je kralj dao kao garanciju u protuvrijednosti od 12.000 florina. Rokada je, po svemu sudeći, izvršena na kraljevo inzistiranje pošto je spomenute posjede u Ugarskoj i njihove prihode želio predati srpskom despotu Stefanu Lazareviću (vl. 1389. – 1427.), sinu kneza Lazara, svom važnom savezniku u protuosmanskim borbama toga vremena.²⁴

Već 18. studenog 1428. godine, u jednoj drugoj povelji kralja Žigmunda, sačuvanoj samo u formi prijepisa koji je ovjerio đakovački kaptol Bosanske biskupije, Hedviga se spominje kao udovica Ivana Gorjanskog, a tom su prilikom kao kaštelani njezine utvrde (*castro*) zvane „Barka” poimenično navedeni Obrad i Hlapac od Krškovca (*de Creskowcz*) te Ivan, sin Klementa od Đule (*de Gyula*).²⁵ Sasvim je sigurno ovdje riječ o istoj utvrdi koja je kao „Barkazaad” spomenuta nekoliko godina ranije, s tom razlikom da je tada označena kao kaštel (lat. *castellum*), a već se 1428. smatrala utvrdom (lat. *castrum*), što možda upućuje na to da su u međuvremenu obavljane popravke ili neki drugi građevinski radovi s ciljem pojačavanja njezinih obrambenih kapaciteta.

Zanimljivo je naglasiti da je 1435. godine Ugarski sabor započeo sudski proces protiv Hedvige zbog optužbi da je otrovala svoga supruga Ivana, u strahu da će otkriti njezin preljub s bliskim rođakom. Kralj Žigmund tada je izrekao prilično strogu presudu s visokom kaznom, osudivši je na konfiskaciju svih imanja i doživotan zatvor.²⁶ Iako se optužbe za pohotu i preljub nekadašnje vlasnice Brčkog naizgled mogu učiniti vjerodostojnima, ipak se čini da je pozadina spomenutog sudskog postupka prije bila želja pojedinih velikaških krugova da se domognu Hedviginih bogatih i unosnih posjeda nego optužba utemeljena na stvarnom stanju stvari. Naime, ona je već do tada bila zapala u izvjesne novčane poteškoće pa je pokušala situaciju ublažiti prodajom ili zamjenom nekih posjeda koje je ranije držala. Tako je još 1430. godine bila primorana svoje utvrde u Srebreniku i na ušću rijeke Brke u Savu vratiti kralju Žigmundu, a on ih je potom dalje proslijedio i predao u zalog tadašnjem zapovjedniku beogradske tvrđave, Matku Talovcu i njegovoj braći, Ivanu, Petru i Franku, što se može

²³ Pavao Anđelić, „Bosanska kraljica Doroteja Gorjanska”, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu n.s. Arheologija* 27-28 (1972. – 1973.), 377-395.; Pavo Živković, *Tvrtko II Tvrtković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća* (Sarajevo, 1981.), 121-125., 191.; Árvai Tünde, „A házasságok szerepe a Garaiak hatalmi törekvéseiben”, u: *Kor – szak – határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900-1800)*, ur. Tamás Fedeles – Márta Font – Gergely Kiss (Pécs, 2013), 113-114.

²⁴ Pál Engel, *Magyarország világi archontológiája: 1301-1457* (Budapest, 1996), 438.

²⁵ “[...] Obrad et Hlapacz de Creskowcz, Johanne filio Clementis de Gyula, castellanis magnifice domine relictę condam Johannis filii palatini de dicta Gara per ipsam in castro Barka vocato constitutis [...]” (18. studenog 1428.), MNL DL 43761. Usp. Engel, „Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa”, 71; Stanko Andrić, *Vinkovci u srednjem vijeku* (Vinkovci – Slavonski Brod, 2007.), 82 n. 180.

²⁶ Pál Engel, „Salgai Miklós”, *Levél-tári Közlemények* 63 (1992), 22.

vidjeti iz Odluke kraljevskog vijeća donesenoj 6. siječnja 1430. godine u Požunu, odnosno Bratislavi,²⁷ kao i iz prateće kraljevske naredbe od 12. ožujka iste godine, sačuvanoj u formi ovjerenog prijepisa Bosanskog kaptola u Đakovu.²⁸ Tada je u ispravi izričito naglašeno kako se utvrde Srebrenik i Brčko nalaze u usorskom „okrug” ili „distriktu”, odnosno da su obje pripadale zemlji Usori. Braći Talovcima iste je posjede svojedobno potvrdio ugarski kralj i rimski car Albrecht II. (vl. 1437. – 1439.) iz austrijske dinastije Habsburgovaca, zet Žigmunda Luksemburškog, a ta isprava je sačuvana kao kopija koju je izdao i ovjerio Čazmanski kaptol.²⁹ Kao očigledno važne utvrde sa značajnim prihodima, Srebrenik i Brčko ostali su u posjedu Talovaca sve do prvih ozbiljnih napada osmanskih Turaka na te krajeve koji su izvršeni neposredno prije veljače 1443. godine.³⁰

Inače su braća Talovci bili dubrovački građani podrijetlom s otoka Korčule te iako su svoju službu kod kralja Žigmunda otpočeli 1428. godine, veoma brzo su počeli obnašati ključne funkcije u kraljevstvu, pa ih je kralj u više različitih navrata nagrađivao vrijednim posjedima i utvrdama od čijih dohodaka su trebali financirati brojne vojne pohode koje su predvodili u njegovo ime. Jedno od takvih utvrđenja bio je i dvorac Topolovica na prostoru današnje Bjelovarsko-bilogorske županije u Slavoniji, poznat i kao Talovac, po kojoj su onda i ponijeli plemićki pridjev „od Talovca” (lat. *de Thallowcz*, mađ. *Tallóci*). U kratkom su vremenu postali veoma moćni i utjecajni, no zbog čestih političkih i vojnih preokreta u Ugarskom kraljevstvu koji su uslijedili poslije smrti kralja Žigmunda (u. 1437.), te sve učestalijih osmanskih napada na njihova imanja koja su se nalazila na jugu zemlje, većinu posjeda i službi, uključujući i utvrde Srebrenik i Brčko, izgubili su do 1445. godine.³¹

Da Brčko svakako nije više bilo u vlasništvu Talovaca možda dokazuje i jedna isprava Bosanskog kaptola iz ovog vremena, izdata 10. srpnja 1446. godine, kojom Ladislav, sin Petra Levaja, sa svojim sinovima, zalaže za sumu od 220 florina, Mihovilu i Balintu, sinovima Ferenca Podbučja, svoju utvrdi Tomica (*Thomicha*) u Požeškoj županiji s pripadajućim selima i posjedima: Bukovljem (*Bwkowya*), Satnicom (*Zathnycha*), Apačom (*Apacha*), Vranovcima (*Wranowch*), Vrbovom (*Werba*) i Koprivnom (*Koprywna*).³² Među tim posjedima nabrojano je i jedno mjesto čije je ime tom prilikom zapisano u obliku „Berchkoch”, i koje bi kako po grafiji i izgovoru, tako i po svemu ostalome, uistinu moglo biti

²⁷ “[...] Et insuper pro redempcione aliorum Castrorum Zrebernek et Barkazaad nuncupatorum ex nostra commissione, a Mathkone de Ragusio Comite nostro de Kewe, duodecim milia florenorum auri similiter habere debet [...]” (6. siječnja 1430.), Tivadar Ortway – Frigyes Pesty, *Oklevelek Temesvármegy és Temesvárváros történetéhez*, vol. 1 (Pozsony, 1896), 632.

²⁸ “[...] Cum nos castrum nostrum Zrebernek vocatum et castellum Barkazaad in districtu de Uzora existencia simulcum omnibus ipsorum pertinentiis et pertinentibus fidelibus nostris egregio Mathkoni de Ragusio, inter ceteros honores comiti Keweyniensi, nec non Franiconi, Petro et Johanni, fratribus eiusdem [...]” (12. ožujka 1430.), MNL DL 43837.

²⁹ “[...] ac Zrebernik et castelli Barkazaad vocatorum in districtu de Wzora [...]” (31. ožujka 1438.), MNL, *Diplomatikai Fényképgyűjtemény* (dalje: DF), 231181. Usp. Engel, „Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa”, 71.

³⁰ Isto, 71.

³¹ Elemer Mályusz, “Die vier Gebrüder Tallóci”, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 28 (1982), 3-66.; Tamas Pálosfalvi, “Die Familie Tallocci im Mittelalter”, u: *Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker*, ur. Dževad Juzbašić – Imre Ress (Sarajevo – Budapest, 2010), 183-190.

³² “[...] oppidum suum Thomicha nuncupatum, necnon villas seu possessiones Bwkowya, Zathnycha, Berchkoch, Apacha, Wranowch, Werba, Koprywna vocatas ad idem opidum spectans, omnio in comitatu de Posega existentes [...]” (10. srpnja 1446.), MNL DL 59317.

Brčko. Međutim, takav zaključak otežava činjenica da se u dokumentu izričito tvrdi kako su sva navedena naselja bila smještena u okvirima granica Požeške županije. Koliko je poznato Brčko ni tada, a ni ranije nije pripadalo toj županiji čije su južne granice bile omeđene obalama rijeke Save. Moguće je da se ovdje radi o nekom sasvim drugom, za sada još uvijek neubiciranom mjestu u blizini Požege, ili se možda Brčko doista nalazilo u posjedu Ladislava sina Petra Levaja, ali da je greškom navedeno kao mjesto u Požeškoj županiji, zajedno s njegovim ostalim imanjima.

Originalna latinska isprava o zalogu posjeda iz 1446. godine³³

Do tog je trenutka svakako cijela Posavina postala interesna sfera Osmanskog Carstva koje je munjevitim napredovanjem i podčinjavanjem niza balkanskih država ugrozilo južne granice Ugarskog kraljevstva. Gotovo cijelu prvu polovicu 15. stoljeća proveli su u nastojanju da bosanskog kralja i velmože dovedu u podređen položaj, a već se na početku 1457. godine znalo da su osmanski Turci „na rijeci Savi s bosanske strane” okupili radnike, drvodjelce i kalafate, koji su na obalama rijeke gradili ratne brodice. Tim povodom bio im je upućen i

³³ Isto

jedan subaša s 8.000 vojnika, kako bi ih „požurivao i štitio”.³⁴ Nije poznato točno mjesto na Savi gdje je bilo uspostavljeno to ratno brodogradilište, no najprije će biti riječ o dijelu toka nizvodno od Brčkog, prema ušću Drine, gdje su Turci poslije podigli utvrdu Novigrad ili Novi.³⁵

Prostor Posavine tada je odigrao ključnu ulogu u osmansko-ugarskim okršajima neposredno pred, a i poslije osvajanja Bosanskog kraljevstva 1463. godine. Naime, u ofanzivi ugarskog kralja Matijaša Korvina (vl. 1458. – 1490.), poduzetoj poslije pogubljenja kralja Stjepana Tomaševića (vl. 1461. – 1463.), ugarska vojska doživjela je neuspjeh pod Zvornikom koji je tada smatran „ključem Drine”.³⁶ Međutim, tada je ipak zauzet Srebrenik na Majevici kojem su ranije pripadali Brčko i susjedne utvrde,³⁷ pa se može vjerovati da je i njih tada osvojila ugarska vojska stvarajući time, barem privremeno, jaku obrambenu liniju koja će u narednih pola stoljeća uspješno braniti južne granice Ugarskog kraljevstva.³⁸ Stoga, sve do smrti kralja Matijaša Korvina u ovim predjelima nije bilo značajnijih teritorijalnih pomjeranja, do kojih je došlo tek početkom 16. stoljeća.

U pismima i poveljama ugarskog kralja Vladislava II. (vl. 1490. – 1516.) može se vidjeti da su do početka studenog 1512. godine Turci ipak uspjeli osvojiti Srebrenik, Tešanj i Sokol, te da su tom prilikom namjeravali zauzeti i neke riječne prijelaze preko Save, prijeteći „ne samo granicama nego i cijelom Ugarskom kraljevstvu”, a naročito Vukovskoj i Požeškoj županiji.³⁹ Međutim, još se iz pisma pape Lava X. (1513. – 1521.) od 3. rujna 1513. može vidjeti da su uz ova značajna mjesta, Turci također pod svoju vlast stavili i neke druge utvrde tog kraja, uključujući i savska pristaništa Novi (Waya) i Brčko (Barcha).⁴⁰

³⁴ (3. veljače 1457.), Lajos Thallóczy – Antal Áldásy, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526* (Budapest, 1907), 224.

³⁵ Adem Handžić, „Stari grad Novi na Savi”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 14 (1963.), 239-251.

³⁶ Aleksandar Jakovljević, „Između osmanskog i ugarskog krajišta - Osmansko zaposjedanje Podrinja i ugarska opsada Zvornika“, u *Pad Bosanskog kraljevstva 1463. godine*, ur. Srđan Rudić - Dubravko Lovrenović - Pavle Dragičević (Beograd – Sarajevo - Banja Luka, 2015.), 227-257.

³⁷ Lajos Thallóczy – Sándor Horváth, *Jajca (bánság, vár és város) története 1450-1527* (Budapest, 1915), 28-30.

³⁸ Ferenc Szakaly, „The Hungarian-Croatian Border defense system and its Collapse”, u: *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, ur. János M. Bak – Béla K. Király (New York, 1982), 141-158.

³⁹ “[...] quod nos considerantes et animo revolventes imminencia pericula confiniorum regni, quibus propter creberrimas incursiones immanissimorum Christiane religionis hostium Turcorum ac per ipsa confinia continue infestantur, premuntur et dilacerantur, presertim quum his diebus facto numero exercitu iidem hostes castris nostris Zrebernyk, Thessen et Zokol expugnatis per fluvium Zavi versus hoc Regnum nostrum vadum aliquot pro se occupare et habere intenderent, unde et confiniis et toti Regno nostro Hungarie, presertim vero comitatibus de Posega et de Walko [...]” (1. studenog 1512), MNL DL 268266; “[...] per incuriam et malam custodiam banorum de Zrebernyk idem castrum unacum aliis castris ad idem pertinendo ad manus Thurcorum devenerunt [...]” (23. studenog 1512.), MNL DL 204170.

⁴⁰ “[...] ut ad primam occasionem occupatis inter se impio ac detestabili bello principibus Christianis dicta regna et precipue Turce Hungarie regnum, quod hactenus vallum et antemurale Christiane rei publice habitum est, maximis exercitibus aggrediantur, ut eo perdomito ad cetera eis facilius aditus pateat dudumque nonnulla ipsius regni oppida et castra Srebernek, Tessen, Barcha, Zokol, Waya [...]” (3. rujna 1513.), Antonius Fekete Nagy – Victor Kenéz – Ladislaus Solymosi – Geisa Érszegi, *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV* (Budapest, 1979), 37. O ubikaciji utvrde Novi na Savi, koja se zbog imena često miješala s mjestom Újvár (Wywar), tj. Novigrad u Požeškoj županiji, vidi: *Mrgić, Severna Bosna 13-16. vek*, 162-164. Riječ je o mjestu koje je također poznato i kao Nakić-kula, i koje se nalazi na ušću Lukavca u Savu, nizvodno od Brezovog Polja.

Zbog čestih ratova dolazilo je i do pomjeranja granica te povremenog zauzimanja i gubljenja stečenih utvrda na obje strane. Tako je izgleda u narednih nekoliko godina Brčko ponovo vraćeno pod ugarsku vlast gdje je utvrda imala važnu ulogu u obrani cijele Slavonije, naročito nakon osmanskog zaposjedanja Beograda 1521. godine.⁴¹ Nakon što su Turci zauzeli i Šabac, Brčko je postalo najistočnija granična utvrda Ugarskog kraljevstva na južnoj strani rijeke Save. Kao bivši zapovjednik utvrde Brčko (*Barka*) spominje se 1525. prekaljeni i čuveni ratnik Ferenc Bodó, kojem su neki dugovi ostali neisplaćeni, a pretpostavlja se da je tu funkciju obnašao još 1523.⁴²

Kako se osmanski vojni obruč postupno stezao oko utvrda na južnim granicama Ugarskog kraljevstva, tako su i obrambeni kapaciteti ovih mjesta počeli slabjeti. Krajem listopada 1527. zapovjednik Brčkog Mihailo Kunović uspio je presresti trupe smederevskog sandžakbega Mehmed-bega Jahjapašića koje su se povlačile poslije pohoda na Pečuh i okolicu, no nije im uspio nanijeti veću štetu.⁴³ Svježe osmanske snage su do 28. svibnja naredne godine opkolile Brčko i Novi na Savi, pa je s time u vezi zapovjednik obrane Brčkog zahtijevao od centralnih vlasti novac za gradsku posadu, ali ništa nije dobio. Toma Szalaházy, episkop egerski, o svemu ovome obavijestio je kralja, rekavši mu da se Kunović žali na financijske i logističke poteškoće u obrani utvrde kojoj nije predviđao mogućnost dugotrajnijeg otpora nadmoćnijem neprijatelju.⁴⁴ Zbog svega je navedenog dvorski savjet kralja Ferdinanda (vl. 1526. – 1564.) već naredni dan uputio pisma banu Ivanu Torquatu Karloviću i Franji Batthyanu kako bi pomogli despotu Stefanu Berislaviću i drugim krajiškim komandantima da razbiju osmansku opsadu Brčkog i drugih ugroženih gradova.⁴⁵ Unatoč njihovim naporima, Brčko je pod osmansku vlast došlo već u prvim danima srpnja 1528. godine, čime je uspostavljena nova granica Osmanskog Carstva prema Habsburškim posjedima koja se protezala od ušća Bosute u Savu uzvodno do Vinkovaca, a potom odatle sve do Osijeka na Dravi.⁴⁶

Time je i cijeli prostor između Save i Drave ostao otvoren za nove osmanske napade koji su postali sve učestaliji. Do 1529. godine na prijelazima Save u Rači i Brčkom uspostavljeni su trgovi roblja gdje su se prodavali ratni zarobljenici i stanovništvo okolnih predjela koje su hvatali ropci i akindžije, osmanska laka konjica.⁴⁷ Tek kada je pod osmansku vlast stavljena cijela Slavonija, došlo je i do smirivanja prilika te naseljavanja stanovništva što

⁴¹ Mrgić, *Severna Bosna, 13-16. vek*, 162-163.

⁴² András Kubinyi, "A Szávaszentdemeter-Nagyolaszi győzelem 1523-ban", *Hadtörténelmi Közlemények* 25 (1978), 217.

⁴³ Gábor Barta, "A Forgotten Theatre of war 1526-28 (Historical events preceeding the Ottoman-Hungarian alliance of 1528)", u: *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Suleyman the Magnificent*, ur. Géza Dávid – Pál Fodor (Budapest, 1994), 104.

⁴⁴ "Barka vestre maiestatis arx, que vltra Sauum flumen sita est, a die Jouis, vt Michael Kunowith, eius arcis prefectus, refert, qui Budae stipendium nunc efflagitat, oppugatur." (3. lipnja 1528.), *Aleksa Ivić, Spomenici Srba u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji tokom XVI i XVII stolecia. Prvi deo (1517 – 1600) (Novi Sad, 1910.)*, 7.

⁴⁵ "Satis vt arbitramur iam exploratos habetis Turcarum conatus, qui vt ad nos allatum est, his diebus arces Barka, Maroth et Wywar obsidebunt ac deinceps alia aggredientur, regnumque nostrum aut partes eius invadent." (4. lipnja 1528.), Emilij Laszowski, *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae*, Vol. I (1526. – 1530.) (Zagreb, 1914.), 104-105.

⁴⁶ Barta, "A Forgotten Theatre of war 1526-28", 107-108.; Ive Mažuran, "Turska osvajanja u Slavoniji (1526. – 1552.)", *Osiječki zbornik* 6 (1958.), 95.

⁴⁷ Adem Handžić, "O gradskom stanovništvu u Bosni u XVI stoljeću", *Prilozi za orijentalnu filologiju* 28-29 (1978. – 1979.), 250-251.

je posljedično izazvalo privredni oporavak te postupnu islamizaciju tog prostora.⁴⁸ U narednim desetljećima i stoljećima, Brčko se nastavilo razvijati kao kasaba u okviru nahije Koraj i kao važan privredni centar u sklopu Zvorničkog sandžaka.

IZVORI I LITERATURA:

- Andrić, Stanko. *Vinkovci u srednjem vijeku* (Vinkovci – Slavonski Brod, 2007.).
- Andrić, Stanko. „Velikaška obitelj Gorjanski: skica političke povijesti”, *Zbornik Muzeja đakovštine* 12 (2015.)
- Andrić, Stanko. „Bosut u starom vijeku”, u: *Rijeka Bosut i Pobosučje u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Vinkovicima 16. listopada 2014*, ur. Anica Bilić (Zagreb – Vinkovci, 2018.)
- Anđelić, Pavao. „Bosanska kraljica Doroteja Gorjanska”, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu n.s. Arheologija* 27-28 (1972. – 1973.)
- Anđelić, Pavao. „O usorskim vojvodama i političkom statusu Usore u srednjem vijeku”, *Prilozi* 13 (1977.)
- Babić, Marko. „Istraživanje ostataka antičkog naselja u Vidovicama”, *Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne* 13 (1980.)
- Babić, Marko. „Ad Basante – Saldis na antičkoj cesti Siscia – Sirmium”, *Histria antiqua* 18 (2009.)
- Barta, Gábor. “A Forgotten Theatre of war 1526-28 (Historical events preceeding the Ottoman-Hungarian alliance of 1528)”, u: *Hungarian-Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Suleyman the Magnificent*, ur. Géza Dávid – Pál Fodor (Budapest, 1994)
- Bešlagić, Šefik. *Stećci: Kataloško-topografski pregled* (Sarajevo, 1971.).
- Blagojević, Miloš. „Severna granica bosanske države u XIV veku”, u: *Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena*, ur. Slavenko Terzić (Beograd, 1995.)
- Bojanovski, Ivo. *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji* (Sarajevo, 1974.).
- Borsa, Iván – Norbert C. Tóth, *Zsigmondkori oklevéltár IX. (1422)* (Budapest, 2004).
- Čremošnik, Irma. “Die ältesten Ansiedlungen und Kultur der Slawen in Bosnien und der Herzegowina im Lichte der Untersuchungen in Mušići und Batkovići”, *Balkanoslavica* 1 (1972)
- Daniela Dvořáková, *Barbara of Cilli (1392-1451): A Hungarian, Holy Roman, and Bohemian Queen* (Leiden – Boston, 2021).
- Engel, Pál. “Salgai Miklós”, *Levéltári Közlemények* 63 (1992)
- Engel, Pál. *Magyarország világi archontológiája: 1301-1457* (Budapest, 1996).
- Engel, Pál. „Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16 (1998.)
- Handžić, Adem. „Stari grad Novi na Savi”, *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 14 (1963.)
- Handžić, Adem. „O islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 16-17 (1966. – 1967.)

⁴⁸ Adem Handžić, „O islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 16-17 (1966. – 1967.), 26.

- Handžić, Adem. „O gradskom stanovništvu u Bosni u XVI stoljeću”, *Prilozi za orijentalnu filologiju* 28-29 (1978. – 1979.)
- Ivić, Aleksa. *Spomenici Srba u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji tokom XVI i XVII stolecá. Prvi deo (1527– 1600)* (Novi Sad, 1910.).
- Jakovljević, Aleksandar. „Između osmanskog i ugarskog krajišta - Osmansko zaposedanje Podrinja i ugarska opsada Zvornika”, u: *Pad Bosanskog kraljevstva 1463. godine*, ur. Srđan Rudić – Dubravko Lovrenović – Pavle Dragičević (Beograd – Sarajevo – Banja Luka, 2015.)
- Kraljević, Gojko. „Brčko”, *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Tom II (Sarajevo, 1988.)
- Kreševljaković, Hamdija. „Stari bosanski gradovi”, *Naše starine* 1 (1953.)
- Kubinyi, András. “A Szávaszentdemeter-Nagyolaszi győzelem 1523-ban”, *Hadtörténelmi Közlemények* 25 (1978)
- Laszowski, Emilij. *Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae*, vol. I (1526-1530) (Zagreb, 1914.)
- Mályusz, Elemér. *Zsigmondkori oklevéltár II/2* (Budapest 1956)
- Mályusz, Elemér. “Az izmaelita pénzverőjegyek kérdéséhez”, *Budapest régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum Évkönyve* 18 (1958)
- Mályusz, Elemer. “Die vier Gebrüder Tallóci”, *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 28 (1982)
- Mažuran, Ive. „Turska osvajanja u Slavoniji (1526–1552)”, *Osiječki zbornik* 6 (1958.)
- Mirnik, Ivan. *Coin Hoards in Yugoslavia* (Oxford, 1981).
- Mrgić, Jelena. *Severna Bosna, 13-16. vek* (Beograd, 2008.)
- Nagy, Antonius Fekete – Victor Kenéz – Ladislaus Solymosi – Geisa Érszegi, *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV* (Budapest, 1979)
- Nagy, Imre. *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeo*, vol. 6 (Budapest 1894)
- Ortvay, Tivadar – Frigyes Pesty. *Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez*, vol. 1 (Pozsony, 1896)
- Pálosfalvi, Tamas. “Die Familie Talloci im Mittelalter”, u: *Lajos Thallóczy, der Historiker und Politiker*, ur. Dževad Juzbašić – Imre Ress (Sarajevo – Budapest, 2010)
- Pašalić, Esad. *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, 1960.)
- Patsch, Karlo. “Nahogjaji novaca”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 14 (1902.)
- Petrović, Jozo. „Numizmatički izvještaji – V; Dinarići iz Brčkog”, *Glasnik Zemaljskog muzeja n.s. Arheologija* 13 (1958.)
- Petrović, Jozo. „Numizmatički izvještaji – VI; O nalazu ugarskih denarića u Brčkom II dio”, *Glasnik Zemaljskog muzeja n.s. Arheologija* 17 (1962.)
- Regan, Krešimir. „Gorjani – Srednjovjekovno sijelo plemićke obitelji Gorjanski”, *Scrinia Slavonica* 6 (2006.)
- Réthy, László. *Corpus nummorum Hungariae – Magyar egyetemes éremtár, 2. kötet – Vegyesházi királyok kora* (Budapest, 1907)
- Sergejevski, Dimitrije. „Ad Basante”, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine n.s. Arheologija* 13 (1958.)
- Szakaly, Ferenc. “The Hungarian-Croatian Border defense system and its Collapse”, u: *From Hunyadi to Rákóczi. War and Society in Late Medieval and Early Modern Hungary*, ur. János M. Bak – Béla K. Király (New York, 1982)

- Tahin, Emma N. “Orvosok a Zsigmond-kori Magyarország városaiban”, u: *Studia professoris-professor studiorum Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára*, ur. Tibor Almási, István Draskóczy, Éva Jancsó (Budapest, 2005)
- Thallóczy, Lajos – Antal Áldásy, *A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198-1526* (Budapest, 1907)
- Thallóczy, Lajos – Sándor Horváth, *Jajca (bánság, vár és város) története 1450-1527* (Budapest, 1915)
- Tünde, Árvai. “A házasságok szerepe a Garaiak hatalmi törekvéseiben”, u: *Kor – szak – határ. A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900-1800)*, ur. Tamás Fedeles – Márta Font – Gergely Kiss (Pécs, 2013)
- Wenzel, Gusztáv. *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*, vol. 3 (Budapest, 1876)
- Wertner, Mór. “A Garaiak”, *Századok* 31 (1897)
- Živković, Pavo. *Tvrto II Tvrković. Bosna u prvoj polovini XV stoljeća* (Sarajevo, 1981.)
- Živković, Pavo. „Pregled historije Brčkog i okoline od najstarijih vremena do austrougarske okupacije”, u: *Brčko i okolina u radničkom pokretu i NOB*, ur. Samija Rizvanović (Tuzla, 1985.)
- Živković, Pavo. „Pregled historije Brčkog i okoline od najstarijih vremena do 1918. godine”, u: *Studije iz povijesti Bosanske Posavine, Usore i Soli* (Osijek, 2000.)

Povijest Brčkog viđena kroz mađarsku arhivsku građu: Šarolta KARTAG MILADINOV, master povjesničar, viši arhivist

Ustanove kulture u Mađarskoj koje su ustupile digitalne kopije svoje građe za potrebe izložbe:

⌘ Budapesti Fővárosi Levéltár (Budapest)

Budapest City Archives

Arhiv grada Budimpešte

⌘ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)

The National Archives of Hungary

Nacionalni arhiv Mađarske

⌘ Hadtörténeti Intézet és Múzeum (Budapest)

Institute and Museum of Military History

Institut i muzej vojne povijesti

⌘ Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár (Nyíregyháza)

The Moricz Zsigmond County and City Library

Županijska i gradska knjižnica *Žigmond Moric*

⌘ Ady Endre Könyvtár (Hatvan)

Ady Endre Library

Knjižnica *Ady Endre*

Nakon inicijalne pretrage u vodičima za fondove i zbirke mađarskih arhiva i ostalih naučno-informativnih sredstava, pretragu sam nastavila i u bazi podataka na portalu *Hungarian* (gdje se nalaze sve digitalizirane kopije iz mađarskih arhiva, muzeja, galerija, knjižnica i ostalih naučnih instituta) i bilo je jasno da postoji mali broj predmeta koji se odnose na mjesto Brčko, ali i općenito na Bosnu i Hercegovinu. Kontaktirala sam kolege iz ustanova kulture, gdje se čuvaju predmeti vezani za Brčko, i zamolila sam ih da izvrše detaljniju pretragu za spomenuto mjesto, ali ni oni nisu našli mnogo više dokumenata od onog što je već digitalizirano i dostupno za istraživače.

U Nacionalnom arhivu Mađarske čuva se povelja datirana 10. srpnja 1446. godine, izdata Bosanskom kaptolu, u kome se spominje Brčko (Bechkach). U istom arhivu, kao i u Institutu i muzeju vojne povijesti, također se čuvaju karte i planovi iz ranijih desetljeća XVIII. i početka XIX. stoljeća, gdje je jasno označeno Brčko.

Najveći dio dokumenata, koji se odnosi na teritorij Brčkog, potječe iz vremena okupacije Bosne i Hercegovine iz 1878. godine. Sanstefanskim mirovnim sporazumom, koji je sklopljen 3. ožujka 1878. godine, okončan je rat između Rusije i Osmanskog Carstva (1877. - 1878.), ali njegovim sklapanjem nisu zadovoljeni interesi europskih velesila. Na

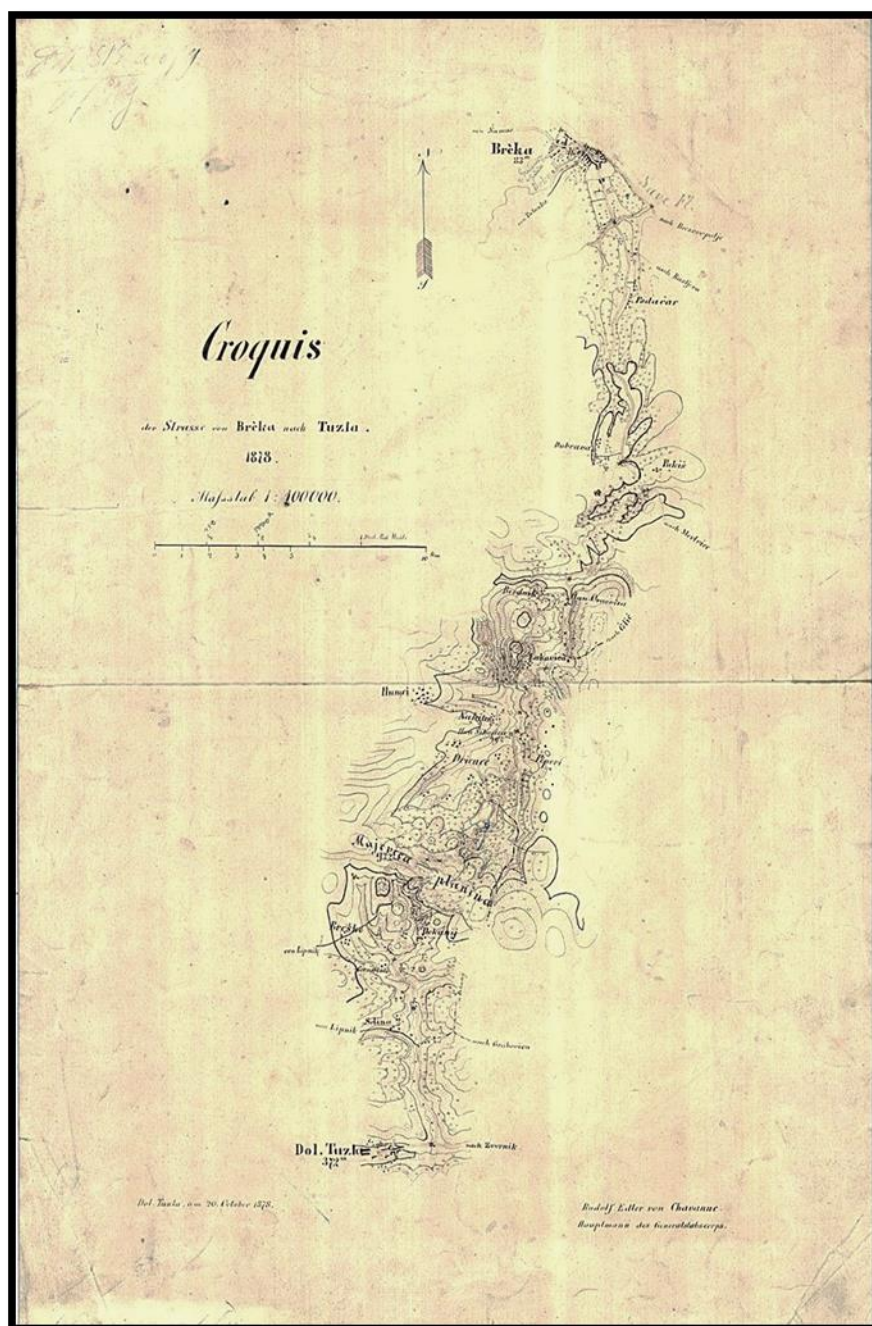
Berlinskom kongresu revidirane su odluke mira iz San Stefana. Na osnovi donijetih zaključaka, Austro-Ugarska je stekla pravo da okupira Bosnu i Hercegovinu i da taj teritorij preuzme od Osmanskog Carstva.

Većinu dokumenata čine novinski članci, u Dnevnom listu *Napi Hirek* (Napi Hírek) i tjedniku *Egri Hetilap* (Egri Hetilap), koji se čuvaju u Knjižnici *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan). Prvenstveno se radi o izvještajima s bojišta o napredovanju austrougarske vojske, u obliku telegrama i pisama vojnika i vojnih liječnika u kojima izvještavaju o stanju unutar gradova, o siromaštvu stanovništva i nedostatku osnovnih namirnica, o kulturoškim razlikama, turskom utjecaju i svakodnevnim poteškoćama.

Tako se može pratiti iz dana u dan napredak austrougarske vojske kroz sjevernu Bosnu: austrougarske su trupe 29. srpnja 1878. godine, pod parolom zaštite kršćanskog stanovništva, prešle Savu. Dio muslimanskog stanovništva digao se na oružje protiv austrougarskih okupatora, tako da je akcija prerasla u dužu vojnu kampanju. Okršaji su se nastavili na sjeveru Bosne i tijekom jeseni. Savu su prešli kod Broda 2. i 3. rujna, a tijekom 4. i 5. rujna stigli su u Doboju. General-pukovnik Szápáry je 4. rujna, pod zapovijedanjem general-bojnika Pistorya poslao 4 bojne i 2 topa da zauzmu Tešanj i razoružaju tamošnje stanovništvo, što je i učinio bez otpora. Istog dana, novi zapovjednik zbora uputio je 29. puk na istok kod Doboja, a 54. puk preko Lipca, što je dovelo do žestokog okršaja, tako da je bilo neophodno poslati nova pojačanja. General-bojnik Waldstätten uspio je da ostvari neke prednosti do mraka, ali su ustanici i dalje zadržali svoje položaje. Tog dana gubitci su iznosili 125 mrtvih i ranjenih vojnika. Ponovljeni napad ni sljedećeg dana nije donio odlučujući rezultat, međutim, ustanici su u noći 6. rujna neprimijećeno napustili svoje položaje i povukli se u Gračanicu, s gubitcima od 5 mrtvih i više od 400 ranjenih i nestalih vojnika. III. zbor napredovao je od Doboja preko doline Spreče, a IV. zbor je, nakon što je zauzeo Posavinu i Brčko, nastavio sa sjevera prema Donjoj Tuzli. Stigli su 16. rujna do Gračanice, koju su u međuvremenu napustili ustanici, a 17. rujna su se ulogorili da se odmore. Zbor je 19. rujna stigao u Miričinu, 20. u Dubošnicu, a 21. u Han Pirkovac. General-pukovnik Szápáry je 22. rujna krenuo prema Donjoj Tuzli, kada mu je stigla vijest da je grad spreman da se preda c. i k. vojsci. U međuvremenu je, 14. rujna, IV. zbor prešao Savu kod Šamca i s glavninom zauzeo Gradačac 16. rujna i napredovao sjeverozapadno od Brčkog do Dubrava. Nakon intenzivne cjelodnevne bitke koja je trajala i tijekom noći 17. rujna, uz gubitke od 43 mrtvih i 148 ranjenih vojnika, Brčko je okupirano. Odatle je zbor krenuo na jug, a poslije manjih okršaja u planinama stigao je 21. rujna u Dokanj, dok je 26. brigada, koja je već napustila Brčko, nakon manjih okršaja zauzela Bijeljinu. Zvornik se predao general-pukovniku Szápáryu 26. rujna, zbog čega je vojska 27. rujna ušla u utvrđeno mjesto bez potezanja oružja. Srebrenica se predala 29. rujna.

Inače, okupacija je dočekana otporom i prosvjedima u Mađarskoj, što se može pratiti u tisku. Novine su objavile značajan broj autorskih članaka vodećih intelektualaca, koji osuđuju mađarsku okupaciju. Javno se mnijenje protivilo okupaciji, zauzimajući stav da bi vojna intervencija uzrokovala samo gubitke života mladih vojnika iz Austro-Ugarske i da bi okupacija donijela samo probleme na duge staze, i to višestruke, počevši od uvođenja europske administracije, integriranja teritorija koji je do jučer bio pod osmanskom upravom. Socijalno-ekonomsko integriranje novih teritorija nameće i nepredviđene probleme, ali i

nacionalna i vjerska pitanja, s kojima se do sada nisu suočavali na teritoriju Austro-Ugarske. Zanimljivo je da se u Egeru održala i komemoracija - 50. obljetnica vojnih operacija tijekom okupacije 1878. godine - za preživjele veterane, o čemu detaljno izvještavaju novine iz 1928. godine.

Prikaz terena puta između Brčke i Tuzle 1878. godine⁴⁹

⁴⁹ Institut i muzej vojne povijesti, Budimpešta, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, B IX c 1035.

Za razvoj pokrajine i izgradnju željezničke pruge izuzetno značajnu ulogu imao je Benjamin Kállay (Kállay Béni) (1839. – 1903.), povjesničar, diplomat i konzul Austro-Ugarske, koji je izuzetno dobro poznao društveno-ekonomske odnose i političku scenu na Balkanskom poluotoku te je govorio turski, srpski i ruski jezik. Ministar financija, čijem je resoru pripadao i nadzor nad zemaljskom upravom za BiH, postao je 1882. godine. Za njega se vezuje izgradnja moderne administracije pokrajine. Bio je pobornik stvaranja integralne bosanske nacije, ali je kasnije redefinirao svoje političke ciljeve. U njegovim planovima, Bosna i Hercegovina ne bi bila vezana ni za jednu polovicu Monarhije, već bi činila novu pokrajinu unutar nje, s potpuno odvojenom vladom. Pripajanje pokrajine jednoj ili drugoj partnerskoj državi dovelo bi do netrpeljivosti između dviju država. Na zajedničkom ministarskom savjetu 24. kolovoza 1878. godine obrazlagao je tezu da će u slučaju aneksije biti neophodan novi kompromis, jer ili nijedna partnerska država neće htjeti ili će obje polagati pravo na pokrajinu za sebe.

Mali broj dokumenata sačuvan je iz tog vremena, posebno onih koji se bave organizacijom i funkcioniranjem administracije u okupiranom teritoriju. (Ostaju otvorenim pitanja je li ih uopće bilo ili nisu sačuvani.) Ono što se može zaključiti iz sačuvanih, skromnih, pisanih tragova je to da nakon okupacije Bosne i Hercegovine reforma administracije nije realizirana do kraja. Iz prijedloga aneksije iz kasnijih razdoblja – 1882., 1884., 1886. i 1887. godine i sa zasjedanja ministarske konferencije - vidi se da se samo planirala reforma administracije i uvođenje ustava.

Prema povjesničaru, Szabó Szilárd u 25. točki Berlinskog kongresa suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom i dalje je pripadao Osmanskom Carstvu, dok su prava koja proizilaze iz suvereniteta imale Austrija i Mađarska. Bosna i Hercegovina bila je osmanski teritorij pod austrougarskom upravom: prema tadašnjem međunarodnom pravu, okupacija i upravljanje stranim teritorijem nisu bili dovoljni za stjecanje suvereniteta nad teritorijem. Berlinski ugovor dao je Austro-Ugarskoj Monarhiji pravo da u potpunosti obavlja državnu vlast, ali ne i puni suverenitet. Porti je zagarantiran suverenitet bez mogućnosti da ima pravo glasa u njenom djelovanju tijekom austrougarske okupacije. Austrija i Mađarska nisu imale ista prava nad Bosnom i Hercegovinom kao Osmansko Carstvo prije 1878. godine.

Javna uprava u Bosni i Hercegovini bila je organizirana na strogo centralističkim principima unutar „dualističke strukture Monarhije“. Teritorij pokrajine bio je podijeljen na okruge. Muški stanovnici su, u skladu s principom opće vojne obaveze, činili ljudstvo teritorijalno nadležnih pukova zajedničke vojske i vojna pitanja su rješavana suverenim pravom vladara. Nije bila dopuštena intervencija austrijskim i mađarskim javnim organima u vojna pitanja. Osnovana je i moderna žandarmerija koja je bila pod zajedničkim ministarstvom financija Austrije i Mađarske organizirana slično kao u Austriji i Mađarskoj, s tom razlikom da su žandari bili i vojnici po potrebi. Časnici i žandari viših činova su u početku bili iz Austrije, ali kasnije je bila uspostavljena i obuka žandara u Bosni (akademije) pa je i sve više lokalnih žandara napredovalo. Za viši čin bilo je neophodno poznavanje njemačkog jezika i nekih od slavenskih jezika. Opća vojna obaveza je od samog početka izazivala otpor i nezadovoljstvo, što će kasnije uz lošu poziciju seljaka biti glavni razlozi za pobunu stanovništva protiv austrougarske vlasti.

Mađarska je nakon nagodbe s Austrijom 1867. godine ulagala velike napore u izgradnju sustava željeznica. Bilo je potrebno da se i okupirani teritoriji na kojima je željeznička infrastruktura bila nerazvijena, povežu s ostatkom Carstva. Izgradnja mreže željeznica bila je neophodna zbog transporta vojnika, ali i za trgovinu poljoprivrednim dobrima i snabdijevanje europske industrije sirovinama. U Derventi je formirana Direkcija c. i k. željeznice, s ciljem izgradnje željeznice. Prva željeznička linija Banja Luka - Drobiljin, puštena u promet 1872. godine, zamišljena je da poveže Beč s Istanbulom. Popriličan broj arhivskih dokumenata bavi se izgradnjom željeznice na liniji Vinkovci - Gunja - Brčko. Koliko je bila važna izgradnja željeznice vidi se i u odluci ministra trgovine koji je zatražio ovlaštenje da građevinskom akcionarskom društvu omogući da na vlastitu odgovornost započne izgradnju pruge, dok prijedlog zakona ne bude usvojen u parlamentu 1893. godine.

Nova lokomotiva i vagon bosanske državne željeznice, 1896. godina⁵⁰

⁵⁰ Milenijska izložba: Nova lokomotiva i vagon bosanske državne željeznice, Fotografija Klösz György (Đerđa Klesa), 1896. godina. Millenniumi kiállítás: Az új boszniai államvasút mozdonya és szerelvénye Klösz György fotó, 1896 Gradski arhiv Budimpešta (Budapesti Fővárosi Levéltár), HU BFL XV 19 d 1 09 058

U Gradskom arhivu Budimpešte (Budapesti Fővárosi Levéltár) nalaze se zapisi javnog bilježnika Bele Gasnera označeni datumom 30. lipnja 1893. godine, u kojima je Akcionarsko društvo lokalne željeznice Vinkovci – Brčko, podnijelo molbu Kraljevskom građevinskom uredu za odobrenje plana izgradnje željezničke linije na relaciji Vinkovci - Brčko. Uz molbu je priložen ugovor između Akcionarskog društva za izgradnju lokalne željeznice Vinkovci - Brčko i Mađarske trgovačke banke za uzimanje kredita za izgradnju željeznice i mosta preko Save. Također, u istom arhivu čuvaju se i fotografije lokomotiva koje su bile korištene na bosanskohercegovačkoj željeznici. Dokumenti izvještavaju o satnici polazaka vlakova, kao i o cjenovniku karata. Željeznica je olakšala i ubrzala prijevoz poljoprivrednih dobara za prodaju na tržištu Austro-Ugarske i šire Europe. Iz Brčkog se od proizvoda prvenstveno izvozila šljiva. Sušena šljiva bila je veoma tražena namirnica, kao i pekmez od šljiva. Rakija se ne spominje na cjenovniku, mada je malo vjerojatno da se rakija nije prodavala...

Bosna i Hercegovina se uključuje u zajedničku carinsko-trgovinsku oblast Monarhije, kao dio zajedničkog teritorija, na osnovi člana LII. Zakona iz 1879. godine. U okviru ovog zajedničkog carinskog i trgovinskog područja, roba koja ulazi i izlazi iz jednog područja u drugo može se slobodno kretati bez plaćanja carine, podložno ograničenjima utvrđenim uredbama iz 1. siječnja 1880. godine.

U razdoblju pred I. svjetski rat, poraslo je zanimanje za Bosnu, uz romantiziranje Orijenta. U Europi se Bosna i Hercegovina i dalje smatrala dijelom Orijenta, s brojnim primjerima mistificiranja ženske ljepote. To se vidi u novinskim oglasima iz tog vremena. Bila je velika potražnja za orijentalnim parfemima, kremama; bilo je dosta reklama za kozmetiku iz Bosne. Proizvođač parfema Zejdije iz Brčkog se redovno oglašavao u novinama početkom 20. stoljeća. Orijentalni motivi ušli su u modu, i iako nisu bili originalni narodni motivi, bosanski vez postao je na modificiran način tražen vid dekoracije.⁵¹

⁵¹ Isječak iz novina: Erdöd és Vidéke, Erdöd 1914, 4. Županijska i gradska knjižnica Žigmond Moric, (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár) Tekst: *I Vi ćete biti mladi i lijepi ako budete koristili originalnu orijentalnu kremu i sapun za lice Zeidijje. Test tegla 80 fillér, dupla tegla K 1.60, velika zlatna tegla K 240, sapun K 1, prašak za pranje K 1.50, puder (bijeli, boja ruže, krem) 2 K, Fleur de Roses "Zeidijje" (3 K) potpuno nevina boja crvene ruže koju mogu odlično koristiti žene svjetlije puti. Prednost je što ne otkriva umjetnu boju lica. – Dostupan u ljekarnama i parfumerijama. Više puta nagrađivan. Upozoravamo na imitacije. Zatražite opis orijentalne ženske ljepote s adrese ispod: Jedini proizvođač: Parfumeire Orientale "Zeidijje" G. Proche Brcka Bosznia*

Uspostavljanjem redovnih željezničkih linija razvijao se i turizam. Nailazimo na dokumente u kojima se reklamira Hotel Posavina u Brčkom, koji se spominje i kao primjer zgrade s modernim plinskim osvjetljenjem, uz druge poznate zgrade s plinskim osvjetljenjem, sagrađene u austrougarskom razdoblju. Razvoj turizma u Bosni može se pratiti i preko razglednica iz tog vremena.

Na velikoj proslavi 1000. obljetnice mađarske države, 1896. godine otvorena je milenijska izložba u Budimpešti. Bosna je imala vlastiti izložbeni paviljon, na kojem su bili izloženi poljoprivredni proizvodi, ženski ručni radovi (pogotovo vez), zanatske radinosti, ali i scene iz svakodnevnog života, kao što su: scena iz kavane, unutrašnjost kuća, narodne nošnje itd.

Neposredno prije I. svjetskog rata počela su intenzivnija negodovanja stanovništva protiv austrougarske vladavine, dodatno prouzrokovana aneksijskom krizom. To se može pratiti i preko arhivskih dokumenata koji se odnose na okolicu Brčkog. S ciljem sprječavanja pobune, 2. studenog 1912. godine, počela je mobilizacija vojnika na strateška mjesta u Bosni i Hercegovini. Šesnaest ručnih bombi pronađeno je 12. siječnja u rijeci Savi kod Brčkog, koje su predate žandarmeriji na ispitivanje. Epidemija kolere u bosanskohercegovačkim gradovima zabilježena je 1913. godine.

Za vrijeme I. svjetskog rata postoje karte putova od Brčkog do Kotora iz 1914. i 1915. godine i od Brčkog do Lovćena iz 1915. godine. Nažalost, vrlo je malo arhivske građe sačuvano iz tog doba za traženi teritorij.

Sljedeći je niz dokumenata tek iz vremena Jugoslavije, točnije iz 1935. godine, i to 9. lipnja kada se održavala velika vojna vježba u Brčkom. To su vijesti iz Jugoslavije, objavljene u mađarskim novinama.

Istraživanje je otkrilo niz zanimljivosti, specifičnih za teritorij Brčkog. Unatoč malom broju sačuvanih dokumenata za ovaj teritorij, iz njih se može pratiti povijest grada kako iz pozicije mađarske politike tako i iz pozicije mađarskog javnog mnijenja. Iako se na prvi pogled čini da Mađarska nije povezana s Bosnom, detaljnija analiza otkriva da su te dvije zemlje ipak povezane. Dio mađarske politike i javnosti bio je protiv okupacije Bosne i Hercegovine i istovremeno je vladalo veliko zanimanje za događanja i svakodnevicu u Bosni i Hercegovini, koje je imalo utjecaj na politiku i kulturu u Mađarskoj.

U očima mađarskog vojnika, 1878.: Tamara VIJOGLAVIN MANČIĆ, prof. povijesti, viši arhivist

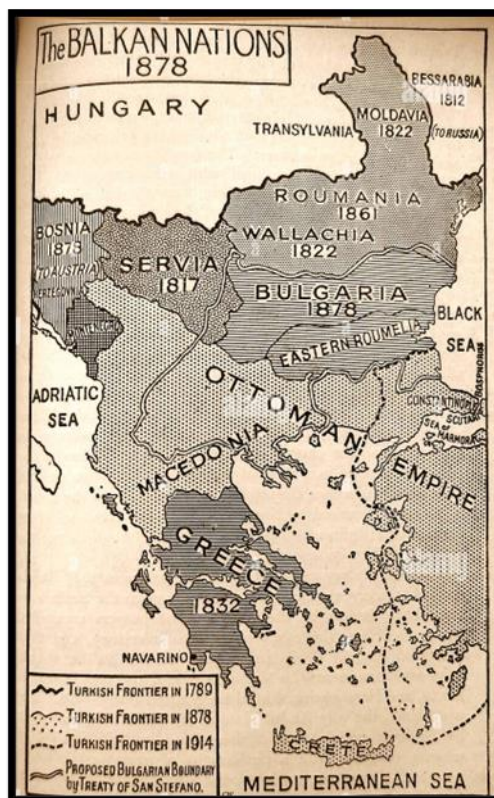
⌘ Uvod

Pisani izvori, kao osnovni oblik spoznaje o prošlosti, dijele se na narativne, dokumente i publikacije. Dokumenti su svakako najznačajniji izvor za povijesna istraživanja jer su nastali u vremenu o kome govore, najčešće radom organa vlasti, ustanova i značajnih pojedinaca. Publikacije, kao što su časopisi i novine, uporište su razvoju nacionalnog i kulturnog identiteta jednog naroda. Pored informativnog karaktera, one su često bile i pokretački val, zagovornici suvremenih ideja u jednom društvu, a služile su i aktivno kao forum za razmjenu mišljenja. Časopisi i novine predstavljaju izdanja koja objavljuju tekstove od interesa za javnost čija je pažnja usmjerena ka određenoj problematici.⁵² Relevantnost publikacija ogleda se u pružanju kompletnije slike o općoj atmosferi i duhovnom stanju doba koje je predmet proučavanja, što dokumenti ne mogu dočarati.

Mađarski tisak iz 1878. godine nedvosmisleno svjedoči o borbi austrougarske vojske na bosanskohercegovačkom tlu, o stanju trupa, o osvajanju ali i otporu koje je lokalno stanovništvo pružalo stranom okupatoru. Dodatno, dobivamo i osobna sjećanja pojedinaca, vojnika, živih svjedoka zabilježenih tijekom ili neposredno poslije ovih povijesnih događaja. Članci mađarskog tiska u kojima se raspravlja o okupaciji Bosne i Hercegovine jednako su značajni jer otkrivaju stavove javnog mnijenja u mađarskom društvu, a pružaju odgovore i o razlozima okupacije.

Iako se ovi iskazi mogu smatrati samo svjedokovim mišljenjem, njegovom subjektivnom pričom ili percepcijom događaja koja sadrži elemente povijesne istine, neupitno su značajna za bolje razumijevanje povijesnih događaja i stjecanja šire slike. Ova svjedočenja u obliku izvještaja s bojišta razjašnjavaju, obogaćuju, rasvjetljavaju, nerijetko i ispravljaju povijesne činjenice koje nam drugi izvori ne mogu ponuditi.

Iz nekolicine članaka, koji su zapravo svjedočenja očevidaca, uočavamo duhovno-psihološko stanje sudionika ratnih zbivanja i način na koji oni proživljavaju vojničke dane i prihvaćaju kulturološke i religijske razlike nove sredine, ali i odnos lokalnog stanovništva prema novonastalom stanju. Istodobno, riječ je o perspektivi kolonijalnog promatrača koji u

⁵² Milica Obrenović, *Knjiga o štampi*, Master rad, Sveučilište Singidunum, Beograd, 2014.

nepoznatom okruženju oblikuje vlastitu sliku stvarnosti, dok glas domaćeg stanovništva ostaje isključen. Upravo zato ove izvještaje treba čitati i kao svjedočanstvo o mentalitetu i ideološkom okviru epohe, a tek posredno kao prikaz same zbilje.

⌘ *Bitka kod Brčkog*

Jedan od prijelomnih događaja u povijesti Austro-Ugarske Monarhije u XIX. stoljeću bila je okupacija Bosne i Hercegovine 1878. godine. Kao jedino značajnije proširenje teritorija ove države u vrijeme vladavine cara Franje Josipa I., okupacija se predstavljala kao velik vojni i vanjskopolitički uspjeh⁵³ i naveliko se o tome pisalo i u mađarskom tisku. Brčko se spominje u listu *Eger Hetilap*⁵⁴, političkom tjedniku raznolikog sadržaja koji je izlazio svakog četvrtka od 1863. do 1914. godine u gradu Egeru⁵⁵.

Iako je okupacija Bosne i Hercegovine započela 29. srpnja 1878. godine prebacivanjem prvih trupa iz Slavenskog u Bosanski Brod, vijest o prelasku trupa preko Save kao i o prvom spomenu Brčkog prenio je tjednik *Eger Hetilap* tek 19. rujna 1878. godine⁵⁶. Zanimanje čitatelja za borbe oko Brčkog objašnjava se prisutnošću većeg broja vojnika iz Egera i okolice, pripadnika 60. pješadijskog puka – 8. satnije austrougarske vojske pod zapovjedništvom Blaschke⁵⁷, kojima idu najveće zasluge za osvajanje Brčkog 17. rujna 1878. godine:

„(...) Naše trupe, unovačene krajem prošlog mjeseca, završile su svoj pohod, a 13. i 14. ovog mjeseca, u blizini austrougarske riječne granice, počele su operacije kod Šamaca i Brčke. Bienertov zbor, u kome se nalazi 60. pješadijski puk, prešao je Savu kod Šamca 14. srpnja. Prelazak je prošao savršeno. Kampanju je podržao i jedan od promatrača. Kao rezultat toga, grad Šamac je bio zaplašen i predao se, ali kada su naše trupe htjele da zauzmu grad, pucano je na njih iz kuća. Uslijed toga, bombardiranje grada postalo je neizbježno. Turska četvrt potpuno je izgorjela. Šest tisuća ustanika povuklo se u planine. Dana 15. srpnja, također, dogodila se bitka kod Doboja. Prema posljednjim izvještajima,

⁵³ Dragan Damjanović, *Austro-ugarska okupacija Bosne i Hercegovine gledana očima hrvatskog slikara: Prijelaz Save kod Broda Ferdinanda Quiquereza*, Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017. <https://hrcak.srce.hr/file/286103>, pristupljeno 24. 5. 2024.

⁵⁴ Arhivska građa obrađena u ovom tekstu istražena je u Ady Endre Könyvtár, Hatvan - Knjižnici Ady Endre, Hatvan koju je prikupila viša arhivistica Arhiva Vojvodine Šarolta Kartag. Baza podataka *Hungaricana* <https://library.hungaricana.hu/en/>

⁵⁵ Eger je stari mađarski grad s biskupijom osnovanom u XI. stoljeću. Grad sa statusom županije Heves nalazi se u sjeveroistočnoj Mađarskoj, u dolini rijeke Eger, koja je pritoka Tise, između planina Mátra i Bükk i ima 53.876 stanovnika (2017.) Ovaj grad termalnih izvora i banja, udaljen od Budimpešte 110 km, mjesto je gdje ćete pronaći najsjeverniji europski minaret u turskom stilu visok 35 metara i uroniti u pravo tursko kupatilo. Bogato tlo i povoljna mikroklima na obroncima brda pružili su uvjete za rast vinove loze, a vinogradarstvo datira iz XIII. stoljeća. Bikavér („Bikova krv“), crveno vino, najpoznatije je vino Egera. Eger, <https://www.britannica.com/place/Eger-Hungary>, pristupljeno 21. 5. 2024.

⁵⁶ *Eger Hetilap*, Eger, 1878., 300-301 (digitalno izdanje).

⁵⁷ Brčko je 17. rujna 1878. zauzeo Četvrti zbor austro-ugarske vojske pod zapovjedništvom generala Bienertov, u čijem se sastavu nalazila 13. divizija s 26. brigadom i 60. pješadskim pukom pukovnika Blaschkea, čija je 8. satnija izravno ušla u grad.

naše trupe su bez otpora zauzele Gradačac i Brčku i ponovo je krenulo napredovanje na Bihać s pojačanim trupama.“

U telegramu zapovjednika Blaschke, objavljenom 19. rujna 1878. godine⁵⁸, spomenute su prve žrtve u austrougarskoj vojsci. Navodi se da je u Brčkom smrtno stradao poručnik Kocsis i još šestero ljudi iz puka. Također su navedena i ranjena lica, među njima poručnik Nemesik i dvadeset i šestero ljudi. U članku tadašnjeg mađarskog tiska ističe se tvrdnja: „(...) cijeli puk hrabro se borio kod Brčke.“

Prijelaz austrougarske vojske kod Broda⁵⁹

Međutim, izvještaj objavljen 26. rujna 1878. godine⁶⁰, opovrgavao je nedavno napisane tvrdnje o zauzimanju Brčkog bez otpora i dodao informacije o napredovanju vojske na istok, Tuzlu, zatim Bijeljину i Bihać:

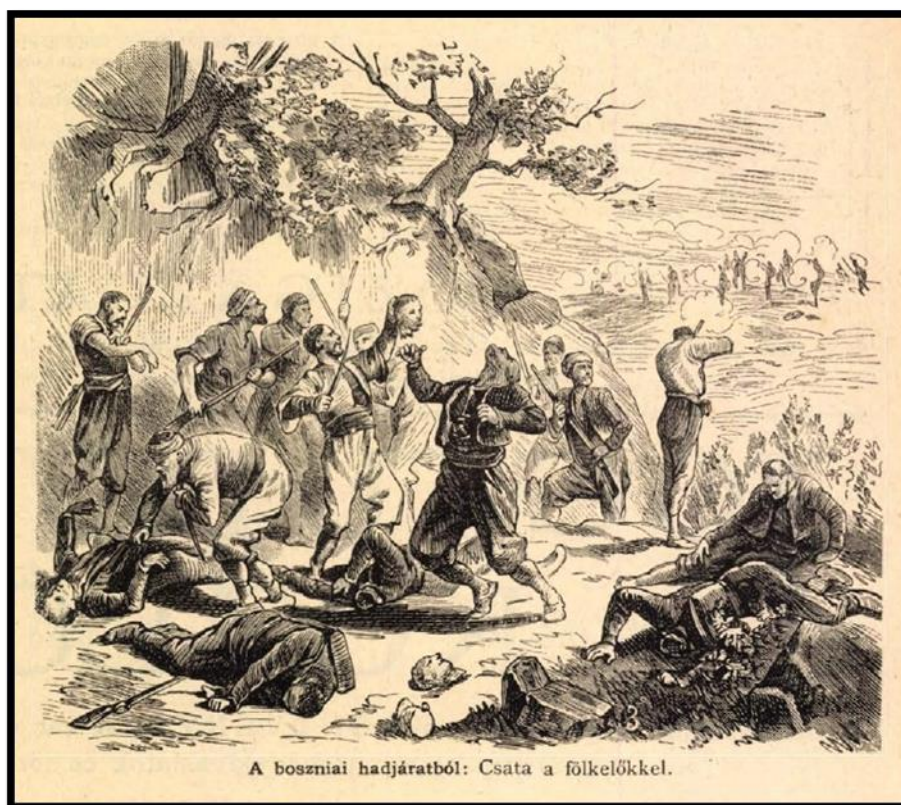
„Tijekom tjedna stizale su samo povoljne vijesti s bojišta. Već smo obavijestili naše čitatelje o zauzimanju Gradačca i Novog Brčkog; međutim, Brčko nisu zauzele naše trupe bez otpora, kako su javili prvi telegrami, nego je 13. divizija, poslije teške borbe, preuzela grad. Bitka je počela ujutro i od podne je bila izuzetno mučna. Naše trupe su našle dobru zaštitu na šumovitom, gusto

⁵⁸ Eger Hetilap, Eger, 1878., 302 (digitalno izdanje).

⁵⁹ Foto: Damjanović 2017, HRČAK, <https://hrcak.srce.hr/file/286103>, pristupljeno 24. 5. 2024.

⁶⁰ Eger Hetilap, Eger, 1878., 308 (digitalno izdanje).

obraslom terenu, ali je vidik bio veoma ograničen, i zbog nedostatka povoljnog položaja, naše topništvo je moglo da krene u akciju tek poslijepodne. Tek kada se to dogodilo, naša pješadija je mogla djelovati s većim uspjehom. Nakon prelaska potoka u Brčkom, duž kojeg je neprijatelj izgradio liniju rovova i dva reduta opremljena koritima, 26. brigada je blagovremenom i snažnom suradnjom uspjela istjerati neprijatelja iz Brčkog i natjerati ga na povlačenje. Neprijatelj se, pod okriljem mraka, povlačio prema Bijeljini. Bitka se završila tek u 8 sati uvečer. Zarobljena su dva topa i dvije zastave. Gubitci su još uvijek nepoznati, ali ne baš veliki.“

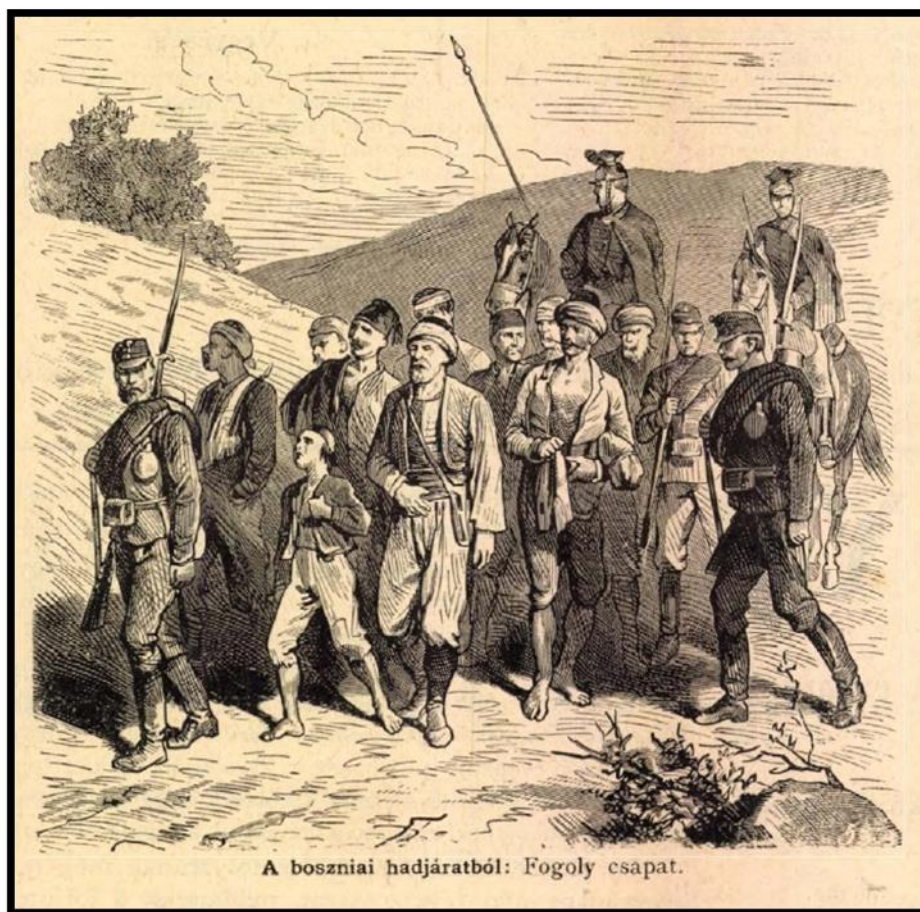

Iz bosanskog rata: Bitka s pobunjenicima⁶¹

„Szapáry je, istovremeno s III. i IV. zborom, nastavio napredovanje na istok. Svuda su se ustanici povlačili. U 22 sata u štab zbora stigla je delegacija iz Tuzle i objavila predaju grada. Odmah je otpočela okupacija i razoružavanje Tuzle. Brigadni general Budics, pošto je s 26. pješačijskom brigadom bio poslan u Donji Dragaljevac da pokrije napredovanje prema Tuzli, nastavio je put prema Bijeljini na zahtjev delegacije iz Bijeljine, gdje je 21. u 14 sati ušao u grad. U gradu su se generalu predstavili jedan časnik i petorica ljudi iz redovnog topništva, te jedan časnik i jedanaest žandara na konjima. Tamo su našli dva topa

⁶¹ Isto, 440 (digitalno izdanje).

sa zadnjim punjenjem i jedan top s prednjim punjenjem, četiri raspuštena topa i nekoliko metara baruta. I ovdje je grad bio razoružan.

Iz bosanskog rata: zatvorenici⁶²

Bihać je, poslije teškog otpora, kapitulirao 19. pred brigadnim generalom Reinländerom. Naše trupe su u 4 sata zauzele zamak u kojem su našle pet topova, mnogo oružja i streljiva. Iz redovne turske vojske uhvaćeni su jedan časnik štaba i posada, koji su bili u zamku da upravljaju topovima. Uspjesi naše vojske daju nadu da će bosanski ustanak biti ugušen u roku od nekoliko tjedana. Ustanici više ne vjeruju u uspjeh otpora i masovno prelaze na srpski teritorij. B. Jovanović — prema izvještajima dobivenim od zapovjednika 18. divizije, može se smatrati da je pacifikacija Hercegovine izvršena u svojim glavnim crtama.“

⁶² Isto, 440 (digitalno izdanje).

⌘ Iskazi vojnika

List *Eger Hetilap* objavio je 24. listopada 1878. godine⁶³ pismo s bojišta vojnika iz grada Egera koji pored opisa svog vatrenog krštenja – borbe u Brčkom i prvih gubitaka u ljudstvu, prenosi svoje dojmove o životu u Tuzli, lokalnom stanovništvu i vojničkoj rutini. Navodeći nedostatke u austrougarskoj vojsci, vojnik ističe loše bolničke uvjete, manjak bolničke opreme i otkriva nizak moral vojske i vojnika koji sanjaju o berbi grožđa u vinogradima u svom rodnom mjestu i povratku kući:

15. listopada 1878.

„Dragi moj oče! Trenutno sam na dužnosti na isturenoj postaji u planini, ovdje imam dovoljno vremena da Vam napišem detaljnije pismo. Započinjem svoje pismo ispisivanjem jedne od zanimljivijih stranica svog dnevnika koju želim da podijelim sa svojim dragim ocem, jer znam da će ga zanimati priča o mom prvom vatrenom krštenju.

Dana 12. rujna rano ujutru krenuli smo iz Stročinja i poslijepodne smo bili u Gunji, gdje smo se „odmarali“ do šest sati. Zatim je prva bojna marširala naprijed do obale Save, koju su prešli kod Brčke. Nastavili smo marš kad je naređen „mamac“, stali smo i legli. U isto vrijeme zaglušujuća tutnjava udarila je u naše uši, pomiješana s pucketanjem, kada smo u velikoj buci primijetili tutnjavu topova i prasak pušaka. Ne plašim se lako, ali ne mogu da opišem što sam osjetio kada sam čuo prvu paljbu iz topa. Mi smo napustili položaj tek u tri sata ujutru sljedećeg dana i nastavili duž Save i zauzeli novi položaj u jutarnjoj magli. Nismo se ni smjestili, kad su puške neprijatelja počele odjekivati: pif-paf; samo smo pali na zemlju, tko gdje, i tako ležali pod paljbom sve do ponoći. Hvala Bogu, imali smo samo 3 lakše ranjena, iako su meci fijukali iznad naših glava.

Dana 17. rujna prešli smo Savu kod Rajevog Sela, a poslijepodne su nas uputili dalje prema mjestu Brčka. Samo smo išli i išli, kad odjednom shvatimo da smo usred vatre, meci iz mitraljeza lete nam iznad glava, pa smo opet legli na zemlju. Tako smo ležali do šest sati navečer, u zaglušujućoj buci, usred neprekidne pucnjave, kada je oglašeno „forverezet“ (naprijed!) i prvi vod iz moje satnije, zajedno sa mnom iz drugog voda, skočio je u juriš. Tada se pojavio kosac, udario između nas i položio nekoliko vojnika. Dvojica iz mog reda skočiše i oboriše jednog čovjeka. Nismo ni stigli da se uplašimo, nezaustavljivo smo jurnuli naprijed. Gromoglasno „Ura!“ ispunilo je zrak, a upravo je naša satnija (60. puk, 8. satnija) imala sreću da zauzme veliki šanac. Brčka je ubrzo pala. Nakon toga, kad su se jedinice okupile, postrojili smo eskadrile da provjerimo nedostaje li netko od poznanika. Hvala nebu, nitko od naših suboraca, unatoč velikim gubicima u puku, nije bio povrijeđen. Ujutro smo sahranili jednog poručnika Kocsisa, koji je poginuo u napadu, žrtvujući se hrabro.

⁶³ Isto, 340 (digitalno izdanje).

Ali da bi moj dragi otac imao predstavu o životu u Tuzli, opisat ću Vam uvjete prema onome što do sada znam. Imućniji dio ovog grada čine Turci, među Bosancima jedva da ima malo bogataša, ostalo su uglavnom kočijaši. Trgovina je veoma razvijena i sada uključuje i nekoliko židovskih trgovaca iz Mađarske. U svakom slučaju, tuzlanski dvorac zaslužuje izuzetan spomen. Osim toga, u gradu se nalazi sedam džamija, dvije katoličke crkve i nekoliko kamenih kuća. Ogromna većina zgrada je drvena i čudo je Božje da među ovim nasumično građenim neuglednim drvenim kućama svakodnevno ne izbije požar. Inače, stanovništvo je izuzetno siromašno. Što se tiče našeg života ovdje, to nije nimalo lagodan život. Spavamo u otvorenom kampu pored grada. Ustajemo u pet sati ujutru i milimo iz šatora koji je napravljen od balvana i sijena. Spavamo na grbavoj zemlji, pa ujutru, čak i ako padne mala kiša, teško možemo da se izvučemo iz blata. Imamo doručak koji se sastoji od male čaše bosanskog ruma i komadića dimljene slanine. Poslije toga izlazimo da vježbamo i penjemo se u planini, odakle dolazimo kući u podne, jedemo obrok, što je odlično ako u njega stane malo krumpira jer inače moramo biti zadovoljni običnom kašom od riže. Poslijepodne izvršavamo obaveze, kao da smo kod kuće; uvečer, poslije 7 sati možemo da odemo u grad, ukoliko nas ne tjeraju na spavanje. S druge strane, ljudi su sretni ako ne moraju ići u grad, jer je skupoća neopisiva, a za novac ne mogu da dobiju ništa. Mi iz Egera se obično uvečer skupimo da razgovaramo u menzi i zamišljamo da smo u berbi u nekom od vinograda Egera ili Sikhegya; pričamo o stvarima kod kuće i čitamo pisma koja smo dobili, tješimo se i hrabrimo jedni druge da ovo neće trajati vječno, jednom ćemo se vratiti kući. Postoji samo jedan problem: uvjerenje među vojnicima da ćemo se uskoro vratiti. Iako za to nema nikakvih izgleda, svi u to vjeruju. Razočaranje će biti tim neugodnije ako nas Njegovo Veličanstvo, unatoč svemu, ostavi ovdje da prezimimo.

Trenutno prikupljamo među sobom solidarnu pomoć za žrtve poplava Egera i Miskolca. Nisam imao većih problema do sada, samo mi je noga otekla, ali to je sada nestalo. Ovdje je uistinu neophodna istrajnost i budnost, jer u bolnici nema opreme. Svaki dan nekog sahrane. To je jedina stvar koja će austrijskoj vojsci uvijek nedostajati, jer u bolnicama nema dovoljno nadzora i njege. Ali, već je vrijeme da završim ovo prilično dugo pismo.“

k.a.

⌘ Život u okupiranim gradovima

Nakon završetka okupacije, liječnik 60. pješadijskog puka pod zapovjedništvom pukovnika Blaschke, dr. Brünauer Ambro, u svom pismu uredniku 4. studenog 1878. godine⁶⁴ detaljno rezimira okršaje svog puka u Brčkom i okolici i živopisno opisuje dolazak i suočavanje sa zimom austrougarske vojske u Zvorniku. U pismu je opisana tranzicija ovog bosanskohercegovačkog grada iz turske u austrougarsku okupaciju, kako on navodi, kao i

⁶⁴ Isto, 371. – 372 (digitalno izdanje).

ekonomske, društvene i kulturološke razlike koje ovaj austrougarski okupator doživljava u novoj sredini. Liječnik razmatra novonastalu promjenu državnosti i odnos lokalnog stanovništva prema ovoj promjeni, navodeći neke dobrobiti koje nova vlast donosi. Gotovo andrićevski opisuje mentalitet i život ljudi u gradu, pružajući čak i svoje viđenje odnosa muškaraca prema ženama u Bosni i Hercegovini:

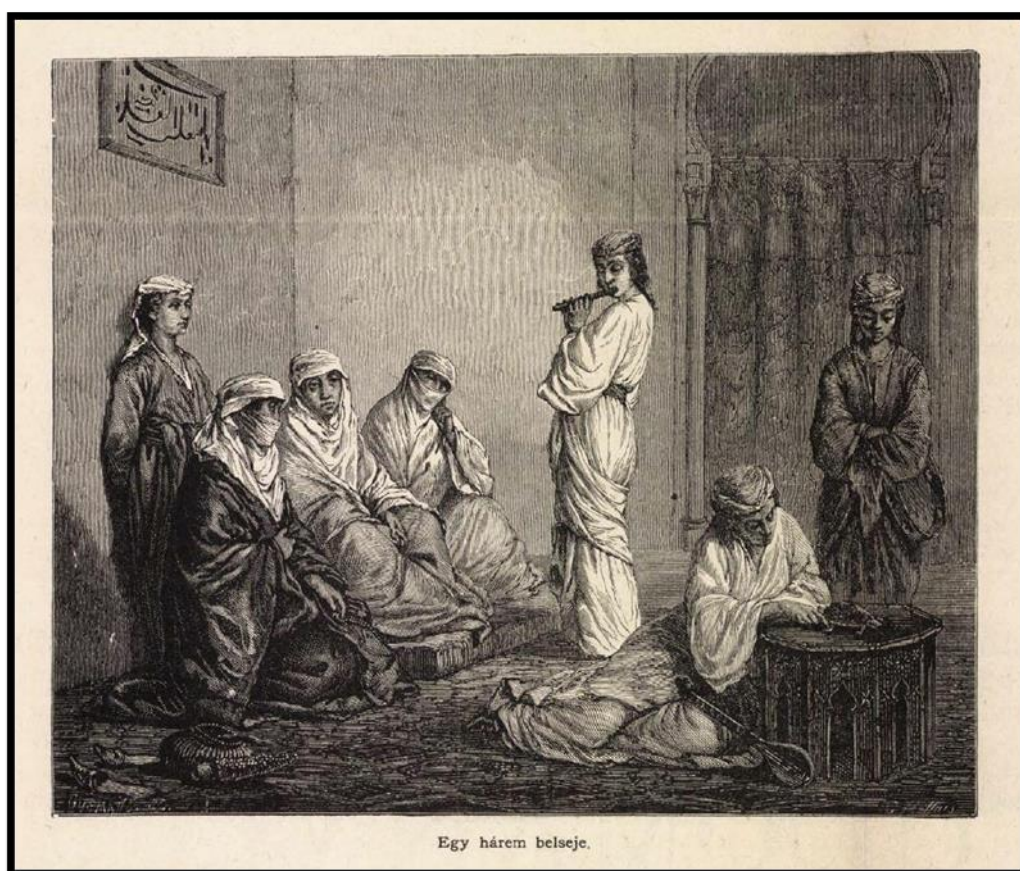
Zvornik, 4. studenog 1878.

„Poštovani uredniče! Znajući da će urednik, a vjerujem i čitatelji njegovog lista, biti zainteresirani za sudbinu našeg puka, usuđujem se da napišem nekoliko redova.

Poznati su okršaji našeg puka kod Gunje, pred Brčkom i na Majevičkoj visoravni. Naš puk, pod zapovjedništvom pukovnika Blaschke, dobro se pokazao i, hvala nebu, gubitci su bili mali. Zahvaljujući vještom rukovodstvu četvrtog zbora pod zapovjedništvom Biennertha, Brčka, Bijeljina, Tuzla, Zvornik, a time i dio Bosne koji leži uz Drinu, predali su se gotovo bez krvoprolića. (Dio ovog zbora je i naš puk.) Provodim mjesec listopada u kampu ispred Tuzle: krenuli smo preko Bukovice i preko Han Zapardija 26. listopada i stigli u Zvornik na zimovanje. Svima nam je drago što smo konačno došli pod krov nakon što smo šest tjedana živjeli pod neuvjetnim šatorima. Sa štabom zimuje u Zvorniku i 1. bojna našeg puka, kao i 3. bojna koja je također raspoređena ovdje, u donjem i gornjem dvorcu, koji su udaljeni pola sata, i u selu Divič (Divicz), koje je udaljeno četvrt sata, dok je 2. bojna u Vlasnici (Vlasnicza) i Srebrnici (Szebernicza), udaljenim nekoliko milja.

Turska tvrđava Zvornik nalazi se na obali Drine, koja odvaja Bosnu od Srbije, naspram Malog Zvornika, koji sada pripada Srbiji i prostire se na planinskom prijevoju na nadmorskoj visini od nekoliko stotina metara. Njegove krivudave ulice prolaze nekoliko metara jedna iznad druge i doslovno se morate popeti iz jedne ulice u drugu. Njegove kuće, uz nekoliko izuzetaka, svjedoče o turskoj okupaciji: otrcane iznutra i izvana, apartmani iznad, opijumske pijace ispod. Naši su vojnici smješteni u boljim kućama, prilično dobro u odnosu na uvjete. Pukovnik Blaschke, zapovjednik zamka, uvelike utječe na svoje vojnike tako da je izgradnja u punom jeku. Grad se snabdjeva hranom za nekoliko mjeseci, što je prijeko potrebno; jer je i pored mnogih bazara većina robe izuzetno skupa i loša. Uostalom, civiliziraniji pojedinci počinju da se naseljavaju ovdje i natječu se sa snalažljivijim Bosancima. Što se tiče hrane, vlast daje sve od sebe i ova ili ona nestašica se može pripisati samo uvjetima i lošim putovima. Treba se naviknuti na ovdašnje običaje i uvjete. Ovo je moja mala soba, koju dijelim s dr. Schulhofom, koja se nalazi u bolnici gdje smo mi vojni liječnici, a zgrada je donedavno bila harem nekog bogatog Turčina. Primio sam ga u sasvim ogoljen prostor: naš krevet je po turskom običaju vreća napunjena sijenom položena na zemlju (odnosno vreća sijena jer ovdje nema slame), a naš jastuk je trošni pokrivač i na njemu sanjamo ljupke robinje, koje su ovdje ljupkim ručicama njegovale stare Turke i koje gazda nije zaboravio povesti sa sobom. U našoj sobi su i vojnički stol i stolice, a pred Vama je, dragi moj čitatelju, naš apartman, sa svom svjetlošću i sjajem koji možete zamisliti s Istoka... Umjesto šarmantnih ženskih ruku,

naša jela miješaju mišićave vojničke ruke, pod vodstvom našeg ljupkog kapetana Vonnera koji, na našu radost, uspješno primjenjuje svoje kuharske vještine stečene u Szolatonu. Istina je da im je jelovnik veoma monoton, ali će se poboljšati. Prema europskom konceptu, restoran u Bosni je i dalje apstraktan pojam. Do sada smo imali malo duhovne vježbe. Pisma i dnevne novine primamo s kašnjenjem; ali nije ni čudo, daljina je velika, a našu poštu uskim planinskim stazama donose konji s korpama na leđima. Mi smo u dobrim odnosima sa stanovništvom, koliko nam odnosi dopuštaju, jer je naša namjera mirna okupacija, pa će se Turci, koji su do sada plaćali danak svom paši, pomiriti sa svojom sudbinom i strpati naš novac u džep. Vlast plaća sve što uzme i ne smije ništa da zahtijeva bez računa.

Unutrašnjost harema⁶⁵

Primjetno je da u ovoj zemlji ni Turci ne znaju turski, samo govore srpski jezik i to je zbog toga što su Slaveni koji su prešli na tursku vjeru. Mišićavi ljudi, obučeni za oluje i bitke, Bosanci i u studenom hodaju golih grudi i bos, i to objašnjava zašto preživljavaju surovu zimu bez ikakvih nedaća u svojim drvenim kućama. Među Turkinjama na ulici možete vidjeti samo one nižeg staleža, a i one su potpuno zamandaljene; u svojim nezgrapnim cipelama i dugim ogrtačima na muškog

⁶⁵ Isto, 438 (digitalno izdanje).

promatrača ostavljaju dojam odbojnosti. Muškarci izbjegavaju posao i većinu poslova prepuštaju ženama zbog čega se njihove žene obično razbole već u mladosti.

Mi iz Egera smo zdravi: Stand, Isaák, Muránzváy itd. Dobro, jadni Sir Gyula je teško bolestan, ali se nadam da će se oporaviti. Nekoliko naših rezervnih časnika i pričuvnika je na odsustvu i nadam se da ću, ako se broj pacijenata smanji, i ja moći da vidim svoje najmilije.“

*S poštovanjem redakciji i čitateljima:
dr Brünauer Ambro, glavni liječnik 60. puka*

⌘ Odjeci u javnosti

O tome kako je mađarska javnost doživjela okupaciju, također se izvještavalo 18. srpnja 1878. godine⁶⁶ navodeći u tekstu i političku pozadinu ove odluke:

„(...) ono što zaslužuje našu posebnu pažnju jest položaj Austro-Ugarske u novonastaloj situaciji uspostavljenoj Berlinskim kongresom. A kod ovog pitanja u prvi plan dolazi sama okupacija Bosne i Hercegovine koja je iz političkih i financijskih razloga uvijek bila mrska ne samo nama Mađarima, već i njemačkom stanovništvu Carstva, i nije postala popularna, jer će se odvijati na osnovu europskog mandata datog Austro-Ugarskoj. Andraši pravda aneksiju dviju pokrajina time što je po svaku cijenu trebalo spriječiti osnivanje južnoslavenske državne konfederacije; samo što će mu biti teško da ubijedi javnost da način na koji se ovaj pokušaj ostvaruje neće baš ići na štetu imperije. Austrougarska Bosna, po našem mišljenju, neće moći da spriječi ujedinjenje ostalih slavenskih država. (...)“

Polemika oko podrške okupaciji Bosne i Hercegovine nastavljena je i u narednim mjesecima, pa je tako članak, objavljen 11. rujna 1878. godine⁶⁷, isticao različita partijska gledišta na probleme u takozvanoj istočnoj pokrajini Carstva:

„(...) Ipak, nalazimo da naš tisak, suočen s činjenicom okupacije Bosne i opasnostima koje iz nje proistječu, još uvijek s velikim uzbuđenjem, pa čak i očajanjem, raspravlja o ovom pitanju: Je li dobro ili loše što se nama dogodilo? — Prema različitim partijskim gledištima, jedan dio se odnosi na stanje istočnih pokrajina, gdje se stanovnici godinama ubijaju međusobno, praveći svoje domovine opustošenim, a legitimna vlast više nema ovlaštenja da zavede red, gdje se pobuna svakim danom sve više zahuktava i koja ugrožava mir ne samo Europe, već posebno naše zemlje, i pod takvim okolnostima smatra hitnom i neophodnom

⁶⁶ Isto, 225 (digitalno izdanje).

⁶⁷ Isto, 289 (digitalno izdanje).

da se zavede red u ovim nesretnim pokrajinama uz pomoć oružanih sila; ali pošto njihova unutrašnja vlada nije u stanju da to uradi – kaže ova partija – a mi nismo mogli da povjerimo tu ulogu Rusima, morali smo sami da to preuzmemo. — Drugi dio osuđuje politiku čiji je rad okupacija Bosne, jer nam ona samo nameće terete, zapliće nas u opasnosti, a da istovremeno ne osigurava postizanje cilja. Agresivnija polovina ove stranke, jer u okupaciji vidi potpuno propadanje naše zemlje, odbija to da prihvati kao činjenicu, već zahtijeva povlačenje naše vojske i nastoji da to postigne na svaki način, pa čak i kada je krv naše djece prosuta, otvoreno suosjećajući s neprijateljem. (...)“

Međutim, uz sva razmimoilaženja i različite stavove, u mađarskom društvu nije izostala jednoglasna podrška vojsci jer vojska koja se dobro bori i za nepopularne politike daje više sigurnosti državi nego dobra politika, koja je prinuđena da se oslanja na slabu, neorganiziranu vojsku, što je dodatno istaknuto u članku koji je datiran 11. rujna 1878. godine.

Podrška i briga o vojnicima vidljiva je i u komemorativnom sastanku vojnih veterana gradskom matičnog puka, bivšeg 60. pješadijskog puka, koji su sudjelovali u okupaciji Bosne 1878. godine, i koji su još živi. Na prijateljskom susretu pojavilo se oko sto pedeset veterana iz okruga Boršod-Hevešvár i Budimpešte. Telegrafski ured Napi Hirek ovu je vijest objavio 10. rujna 1928. godine⁶⁸ iako već tada Dvojna Monarhija nije postojala, ali sjećanje stanovnika Mađarske jest.

⌘ Zaključak

„Tako se teško živi, tako se kratko živi, pa još dobra polovica tog teškog i kratkog života nam prođe u mržnji i nesporazumima. Oh, ugasite mržnju! Ljudi su nama potrebni i nikako se, nikako se ne može živjeti bez opraštanja.“

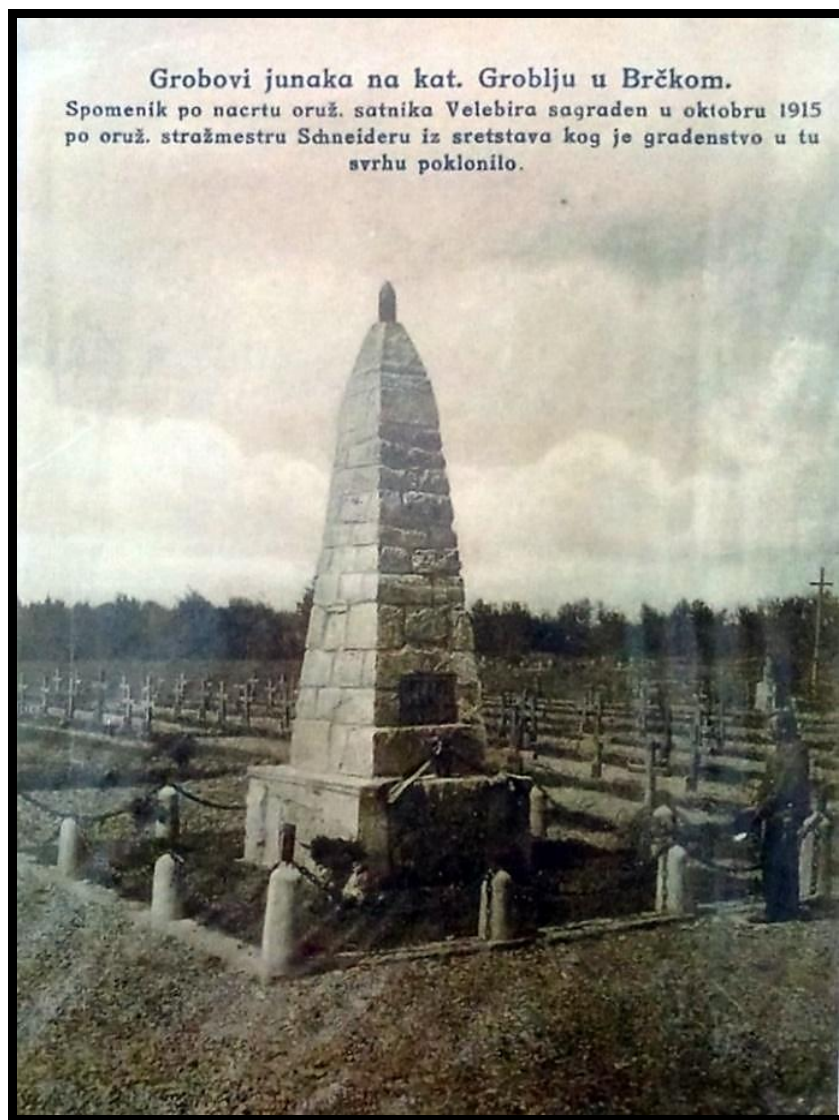
Ivo Andrić⁶⁹

Iznenadujuće, u Brčkom i dalje postoje materijalni ostatci koji svjedoče o ulasku carskih trupa i njihovoj okupaciji grada. Za razliku od ostatka Bosne i Hercegovine gdje su svi spomenici podignuti u ime sjećanja na austrougarsku vojsku uništeni, na katoličkom groblju na Klancu u Brčkom više od sto godina opstaje spomenik podignut u spomen palim pripadnicima austrougarske vojske u razdoblju od 1914. do 1915. godine, kako stoji u natpisu uklesanom u kamenu. Na fotografiji iz nepoznate godine navedeno je sljedeće:

⁶⁸ Napi Hirek, Eger, 10. 9. 1928., 56 (digitalno izdanje).

⁶⁹ Ivo Andrić, *Ex ponto, Nemiri, Lirika*, Svjetlost Sarajevo, 1981., 35.

„Grobovi junaka na kat. Groblju u Brčkom. Spomenik po nacrtu oruž. satnika Velebira sagrađen u oktobru 1915 godine po oruž. stražmestru Schneideru iz sretstava kog je građanstvo u tu svrhu poklonilo.“⁷⁰

Nekada: spomenik austrougarskim vojnicima na katoličkom groblju na Klancu u Brčkom⁷¹

Objavljivanje iskaza svjedoka s bojišta pruža nam uvid u izuzetno vrijednu građu prošlosti. Njena se važnost ne ogleda samo u utvrđivanju povijesnih činjenica, u detaljima prodora austrougarske vojske ili u opisima života u bosanskohercegovačkim gradovima poput Tuzle, Brčkog ili Zvornika. Novinski članci koje su pisali vojnici, u kojima opisuju svakodnevicu, vlastite brige i uspomene, pružaju dodatnu dimenziju ratnog iskustva i složenosti ljudskih sudbina.

⁷⁰ Privatna zbirka katoličke crkve Presvetog Srca Isusova, Brčko

⁷¹ Isto.

Sada: spomenik austrougarskim vojnicima na
katoličkom groblju na Klancu u Brčkom⁷²

⁷² Fotografije nastale 20. 6. 2024. godine. Arhiv Brčko distrikta BiH

Popis dokumenata po panoima izložbe *Brčko u mađarskim arhivima* (1422. - 1937.)

1. Povelja kralja Žigmunda Luksemburškog iz 1422. godine, Nacionalni arhiv Mađarske (Magyar Nemzeti Levéltár), Q 311, DL 11225
2. Originalna latinska isprava o zalogu posjeda iz 1446. godine, Nacionalni arhiv Mađarske (Magyar Nemzeti Levéltár), Q 75/984, 59317
3. Karta Slavonije, Hrvatske, Bosne sa dalmatinskom obalom, 1580 – 1600., Moravska knjižnica u Brnu, Češka, moll-0003.300: **MERCATOR**, Gerhard. *Sclavonia Croatia Bosnia cum Dalmatiae Parte*. [ca 1:930 000]. 3,7 cm = 5 Miliaria Germanica communia. [Duisburg]: Per Gerardum Mercatorem, [mezi 1580 a 1600]. Dostupné také z: <http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/577/2619316522>. Sign. Moll-0003.300
4. Nova i točna kraljevina i pokrajina Dalmacija, Hrvatska, Slavonija, Bosna, Srbija, Istra (...), 1740 – 1760., Moravska knjižnica u Brnu, Češka, moll-0003.302: **SEUTTER**, Matthäus. *Nova et Accurata Regnorum et Provinciarum Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae, Bosniae, Serviae, Istriae, et Reip. Ragusanae, cum Finitimis Regionibus Studio et Impensis*. [ca 1:1 400 000]. 7,9 cm = 10 Milliaria Hungarica 10 in uno Gradu = 15 Milliaria Germanica 15. in uno Gradu. Augustae Vindelicor: Matthaei Seutteri, [mezi 1740 a 1760]. Dostupné také z: <http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/582/2619316518>. Sign. Moll-0003.302
5. Nova i točna geografska karta koja jasno prikazuje Kraljevinu Slavoniju (...), 1718., Moravska knjižnica u Brnu, Češka, moll-0003.329: **GADEA**, Joseph. *Tabula Geographica Nova et Exacta Distincte exhibens Regnum Sclavoniae cum Syrmii Ducatu: quod a Fluviiis Savi Illovae Dravi Et Danubii Allierminae sunteius Provinciae Conteitur Regnum Hungariae, Croatiae, Bosniae, Serviae, i Bannatus Temesorensis Repraesentans etiam per Sacrae Coesareae Regiaeque Catholicae Maiestatis Gloriosissima Arma ultimo cum Porta Ottomanica Bello et Subsecuta Pace cum Eadem ad Passarovitzium MDCCXVIII inita Firmatum Neoacquisticum in Syrmio nec non ad Ultraneas Savi Amnis in Bosnia Ripas Limites ut Turcae Aiunt Hunkas Cisvero Zartakas ceu Wxcubias Militiae Nationalis Confiniariae Iuxta Recentissimam Observationm Ludovici Andreae S.R.I. Comitis a Khevenhiller S.C.R.C.M. Camerarii Generalis Campi Mara schali Locumtenentis Unius desultoriorum Legionis Tribuni Commendantis Praesidii Essekinensis necnon Regni Sclavoniae Syrmiiue Ducatus Substituti Generalis Commendantis*. [ca 1:300 000]. 10 cm = Milliaria Germanica Communia hec linea 3. continet. Vien.: Joan. Adam Schmutzer, [1718]. Dostupné také z: <http://mapy.mzk.cz/mzk03/001/052/639/2619316672>. Sign. Moll-0003.329
6. Karta bojnog polja iz 1738. godine, Nacionalni arhiv Mađarske (Magyar Nemzeti Levéltár), S 68 Festetics család (1645. – 1943.)
7. Karta Kraljevine Ugarske, Hrvatsko-slavonske, Dalmacije, Transilvanije, kao i dijela Bosne, Srbije, Bugarske i Vlaške iz 1769. godine, Muzej vojne povijesti Budimpešta (Hadtörténeti Intézet és Múzeum), B IX a 513
8. Karta biskupija Bosanske, odnosno Đakovačke i Srijemske (...) iz 1826. godine, Nacionalni arhiv Mađarske (Magyar Nemzeti Levéltár), S 12 Div. X. - No. 48
9. Okupacija Bosne i Hercegovine, Knjižnica *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan):
 - *Eger Hetilap*, Eger, 1878., 237.
 - *Eger Hetilap*, Eger, 1878., 301.
 - H. G. Vels, *Pregled istorije*, knjiga druga, Beograd: Rad, 1965., 513.

10. Okupacija Bosne i Hercegovine, 1878.

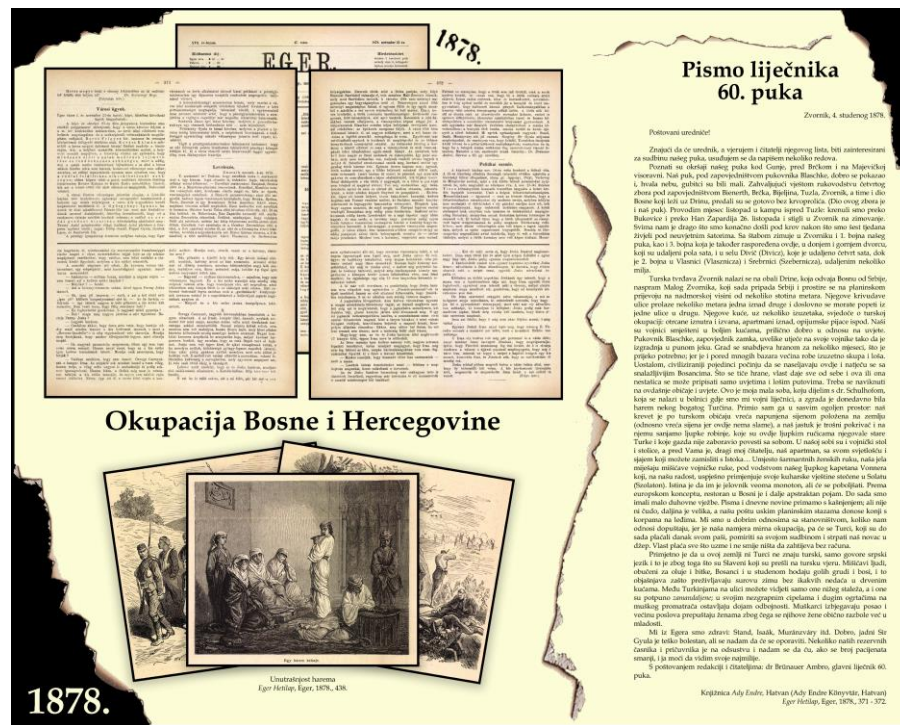
- Politička revija: Knjižnica *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan), *Eger Hetilap*, Eger, 1878., 300-301.
- Prijelaz austrougarske vojske kod Broda, *Die Neue Illustrierte Zeitung*, 49, 1878.

11. Okupacija Bosne i Hercegovine, 1878.

- Prikaz terena puta između Brčke i Tuzle, 1878., Muzej vojne povijesti, Budimpešta (Hadtörténeti Intézet és Múzeum), B IX c 1035
- Telegram: Knjižnica *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan), *Eger Hetilap*, Eger, 1878.

12. Okupacija Bosne i Hercegovine, 1878.

- Iz Bosne: Knjižnica *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan), *Eger Hetilap*, Eger 1878., 308.
- Iz bosanskog rata: Bitka s pobunjenicima, *Eger Hetilap*, Eger, 1878., 440.

13. Okupacija Bosne i Hercegovine, 1878.

- Pismo s bojnog polja: Knjižnica *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan), *Eger Hetilap*, Eger, 1878., 340.
- Iz bosanskog rata: zatvorenici, *Eger Hetilap*, Eger, 1878., 440.

14. Okupacija Bosne i Hercegovine, 1878.

- Pismo liječnika: Knjižnica *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan), *Eger Hetilap*, Eger, 1878., 371-372.
- Unutrašnjost harema: *Eger Hetilap*, Eger, 1878., 438.

15. Željeznica

- Spisi javnog bilježnika Bele Gasnera, Gradski arhiv Budimpešta (Budapesti Fővárosi Levéltár) HU BFL - VII. 173. a – 1893. – 1896.

- Milenijska izložba: Stara lokomotiva i vagon bosanske državne željeznice. Fotografija Klösz György (Đerđa Klesa), 1896., Gradski arhiv Budimpešta (Budapesti Fővárosi Levéltár) HU BFL XV 19 19 d 1 09 057

16. Željeznica

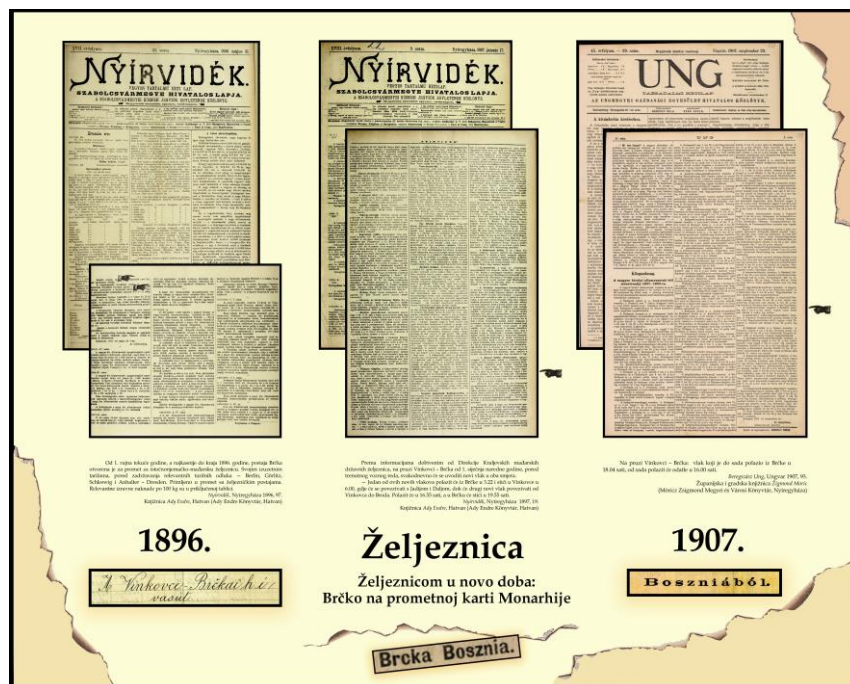
- Spisi javnog bilježnika Bele Gasnera, Gradski arhiv Budimpešta (Budapesti Fővárosi Levéltár) HU BFL - VII. 173. a – 1893. – 1922.
- Milenijska izložba: Nova lokomotiva i vagon bosanske državne željeznice. Fotografija Klösz György (Đerđa Klesa), 1896, Gradski arhiv Budimpešta (Budapesti Fővárosi Levéltár) HU BFL XV 19 d 1 09 058

17. Milenijska izložba: Stara lokomotiva i vagon bosanske državne željeznice. Fotografija Klösz György (Đerđa Klesa), 1896., Gradski arhiv Budimpešta (Budapesti Fővárosi Levéltár) HU BFL - XV 19 d 1 09 057

18. Milenijska izložba: Nova lokomotiva i vagon bosanske državne željeznice. Fotografija Klösz György (Đerđa Klesa), 1896., Gradski arhiv Budimpešta (Budapesti Fővárosi Levéltár) HU BFL XV 19 d 1 09 058

19. Željeznica 1879. – 1893.

- Županijska i gradska knjižnica *Žigmond Moric* (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza), Békésmegyei Közlöny, B. Csaba 1879., 5
- Obrazloženje za prijedlog zakona o „budućem nastavku izgradnje pruge Vinkovce-Brčka od stanice Gunja sa premošćavanjem Save do Brčke”, OGYK KI, 1892. 14, 189
- Prijedlog zakona o izgradnji željezničke dionice između Gunje i Brčke i mosta preko Save, Mol Digi Lib, 1893., 87

20. Željeznica 1894. – 1896.

- Knjižnica *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan), Nyírvidék, Nyíregyháza 1894. (320), 1896. (250).
- SZTNH Kozponti Ertesito, Budapest, 1894., 1291

21. Željeznica 1896. – 1907.
- Knjižnica *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan), Nyírvidék, Nyíregyháza 1896. (97), 1897. (19)
 - Županijska i gradska knjižnica *Žigmond Moric* (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza), Beregszász Ung, Ungvar 1907., 93.
22. Brčka Bosznia u reklamama mađarskog tiska, 1901. – 1914.
- Županijska i gradska knjižnica *Žigmond Moric* (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza):
- Beregszász Ung, Ungvar 1901., 56
 - Nyírvidék, Nyíregyháza 1901., 144
 - Erdöd és Vidéke, Erdöd 1914., 4
23. Brčko u mađarskom tisku, 1908. – 1913.
- Županijska i gradska knjižnica *Žigmond Moric* (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza):
- Bekesmegyei Közlöny, Békéscsaba, 1908., 174.
 - Delmagyarország, Szeged, 1913., 115.
24. Opća situacija na relaciji Brčko – Beograd – Kotor / Lovćen, 1914.
- Muzej vojne povijesti, Budimpešta (Hadtörténeti Intézet és Múzeum):
- Opća situacija na relaciji Brčka – Beograd – Kotor. Skica. 6. 9. 1914., H IV d 801/4-7,
 - Opća situacija na relaciji Brčko – Beograd – Lovćen. 7. 9. 1914., H IV d 801/4-8], H IV d 801/4-9
25. Mađarska telegrafaska agencija, 1928. – 1937.
- Knjižnica *Ady Endre*, Hatvan (Ady Endre Könyvtár, Hatvan), Napi Hirek, Budimpešta 1928., 256.
 - Nacionalni arhiv Mađarske (Magyar Nemzeti Levéltár), Napi Hirek, Budimpešta 1937. (216), 1935. (323).

ISBN 978-9958-860-99-7

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu

Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod

ID brojem 67618054